

Sustrai bila

Sustrai bila

Zenbai euskal korapio

ONDORRA

LARRESORO

Sustrai bila

Zenbait euskal korapilo

DONOSTIA

1970

EUSKALTZAINDIA

AZKUE BIBLIOTEKA

*Rikardo Arregi zenari,
eta Alfabetakuntza lanari ekiten
dioten euskaltzale gartsuei.*

D. L. S. S. 446/70

© Sendo
Alda. Urquijo 44
Bilbao

Banatzailea:
Iñaki Beobide
Ferrerías 1 acc. 3
Donostia

IZARRA IRARKOLA - PEÑA Y GOÑI, 13 - DONOSTIA

AURKIBIDE

Bi Hitz	11
----------------	----

1. — EUSKAL DEKLINABIDEAZ

1.1. — Izen arrunten deklinabidea	15
1.2 — A batez bukatzen direnen deklinabidea	18
1.3 — Zein hitzek du -A itsatsi hori	21
1.4 — A itsatsia duten atzizkiak	22
1.5 — A itsatsia duten zalantzako izen arruntak ...	25
1.6 — Mugagabe edo indeterminatua noiz erabil ...	40
1.61 — Zein kasutan	43
1.62 — 'BAT' mugagabe	49
1.63 — Beste ohar batzuk	50
1.7 — 'ERREGE' hitzaz	52
1.8 — 'ARIMA' hitzaz	54
1.9 — 'EGUZKI' hitzaz	55

2. — MUGAGABEA ADJETIBOEKIN ETA ADITZEKIN

2.1 — Mugagabea eta 'hau, hori, hura'	57
2.2 — Mugagabea eta aditza	58

3. — ENE/NEURE, HIRE/HEURE, eta abar	
3.1 — NI/NEU saila	75
3.2 — ENE/NEURE saila	77
4. — ADITZAREN POBLEMA BATZUK	
4.1 — Aditzaren 'infititiboa' eta aditzaren 'partizi- pioa'	89
4.11 — Potenzialetan	93
4.12 — Subjuntiboetan	94
4.13 — Inperatiboetan	97
4.14 — Partizipio bitxi batzuk	100
4.15 — 'Norako' aditzak	101
4.16 — 'GERTA AHAL DAITEKE'	104
4.17 — 'ERAZI' ATZIZKIA (=ARAZI)	104
4.2 — 'HIKETA' eta 'ZUKETA'	105
4.21 — 'HIKETA' edo 'hika'ko tratamendua ...	105
4.211 — 'ZU' = vosotros, vous	106
4.212 — 'HIKA'ren aldakuntzak	109
4.22 — 'ZUKETA' edo 'zuka'ko tratamendua ...	115
4.23 — 'DIAT / DERAUAT', DIZUT / DERAU- TZUT'	118
4.3 — DATE'/'DUKE'	119
4.4 — 'jaiki banadi' / 'jaikitzen banaiz'	124
4.5 — 'jaiki banendi' / 'jaikiko banintz'	129
4.51 — 'ahal baledi' / ahal baleza'	134
4.6 — Beste ohar batzuk aditzari buruz	136
4.61 — 'jaikiko banaiz' / 'jasoko badut'	136
4.62 — 'dedinean' / 'dezanean'	137
4.63 — 'egizu' / 'egikezu'	138
4.64 — 'jaikiko da' / 'jaikiko zen'	139

4.65 — 'nahi nukean' / 'nahi nuke' / 'nahiko nuke'	140
--	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

5. — ZENBAIT EUSKAL JOSKERA

5.1 — 'Nork bere' / 'nor bere'	143
5.2 — Zenbatasuna eta nolatasuna	144
5.3 — 'Alkar' en deklinazioa	146
5.4 — 'Loak hartu nau'	147
5.5 — ...n NAHI DUT	148
5.6 — Mundura jaio	149
5.7 — ...rako bidee	150
5.8 — ...z joan	151
5.9 — 'IRITZI' aditza	152
5.91 — 'niri deritzat'	152
5.92 — 'nik ongi deritzat horri'	154
5.93 — 'oniritzi', 'gaitziritzi'	155
5.94 — 'ederretsi' eta antzekoak	156

Bi Hitz

Euskeraren batasunerako bidean barrena abiaturik, gure euskalkiak funtsean bat egiten dituen agerrarazi ta ezagutarazi beharra dago; eta, era berean, euskalki guziok erderatik berezten dituen. Helburu bikoitz horri buruz saiatu naiz neure liburu honetan, eta horretatik izenpurua: 'SUSTRAI BILA'.

Liburu hau ez da beste euskal gramatika bat. Beraiaz puntu asko utzi dut alde batera. Sebero Altuberen «Erderismos» deritzan liburu trinko eta bikainak ikutu dituenak, batez ere, ez ditut nik aztertu. Zertarako? Sebero Altube dugu euskal maisuetan haundienetako bat; eta haren lanetara jotzea dauka irakurleak.

Beste liburuetan xehetasunez azaldu ez diren puntu batzuk argitzen saiatu naiz. Euskaltzale gazte sutsuak izan ditut gogoan.

Aspaldidanik eta leku desberdinetan azaldu izan ditudan puntuak aurki ditzateke hemen nere ikasle izandakoek.

Gramatika-legeak hitz gutxitan eman ditut, lekurik haundiena gure herriko idazleei eta bertsolariei utziz. Haiengandik hainbat ikas diteke maiz hauengandik.

Hasieran adibide bakoitzari dagokion liburua eta orrialdea jartzeko asmoa nuen; baina alperrik nagitzen zuen liburuaren irakurrera, eta kendu egin ditut: idazlea edo bertsolaria besterik ezer ez dut aipatu, liburuaren xedeari buruz aski delakoan.

Hona hemen ene adibideen iturri-saila:

Bertsolari:

Iturzaeta, Udarregi, Fernando Amezketarra, Txirrita, Boryel, Lexo, Alzoko Imaz, Pello Errota, Zabaleta biak, Taberna, Xalbador, Xenpelar, 'Auspoa' liburuen arabera. Zapirain errenderiarraren esaerak, 'Eusko Folklore'tik hartu ditut, III.

Idazle:

- Atsular ('Gero').
- Etxepare ('Primitia Linguae Vasconum').
- Tartas ('Onsa hiltzeko bidia').
- 'Ziberuko Gūthūna'
- Etxahun (Lhande eta Haritschelharren izkribuetan).
- 'Textos arcaicos vascos' (Mitxelenak idatzia).
- Arrue ('Baserritarraren eskola').
- Mogel ('Peru abarka').
- Añibarro ('Eskuliburua').
- Gerriko ('Kristau dotriña').
- P. Barrutia ('Acto para la Nochebuena').
- Urruzuno ('Iru ziri' eta 'Urzale baten').
- Oihenarte ('Oihenarteren gaztaroa neurthitze-tan').

- Duhalde ('Meditazioniak').
- Haraneder ('Ebanjelioak' eta 'Philotea').
- Mendiburu ('Otoitz-gaiak').
- Paskual Iturriaga ('Jolasak').
- Mendigatxa (Azkueren lanetan eta 'Epistolario' delakoan).

Liburua gure herriarentzat lagungarri baledi, pozik nindeke. Esperantza horretan, agur t'erdia.

Egileak

1. - Euskal deklinabideaz

1. 1. — *Izen arrunten deklinabidea.*

Baionan 1964-ean eta Arantzazun 1968-an izan ditugun biltzarren ondotik, eta batasunerako bidean, deklinabide bakar bat nagusitu bide da gure artean izen arrunt edo komunei dagokienez; eta hau da:

Bokalez bukatuak.

mendi -	mendi - A	mendi - AK
mendi - K	mendi - AK	mendi - EK
mendi - rI	mendi - ARI	mendi - EI
mendi - rEN	mendi - AREN	mendi - EN
mendi - rEKIN	mendi - AREKIN	mendi - EKIN
mendi - rENTZAT	mendi - ARENTZAT	mendi - ENTZAT
mendi - Z	mendi - AZ	mendi - EZ

mendi - TAN	mendi - AN	mendi - ETAN
mendi - TAKO	mendi - KO	mendi - ETAKO
mendi - TARA	mendi - RA	mendi - ETARA
mendi - TATIK	mendi - TIK	mendi - ETATIK

mendi - rIK
mendi - TZAT

Kontsonantez bukatuak.

haran -	haran - A	haran - AK
haran - eK	haran - AK	haran - EK
haran - I	haran - ARI	haran - EI
haran - EN	haran - AREN	haran - EN
haran - EKIN	haran - AREKIN	haran - EKIN
	haran - ARENTZAT	haran - ENTZAT
haran - eZ	haran - AZ	haran - EZ
haran - eTAN	haran - eAN	haran - ETAN
haran - eTAKO	haran - eKO	haran - ETAKO
haran - eTARA	haran - eRA	haran - ETARA
haran - eTATIK	haran - eTIK	haran - ETATIK
haran - IK		
haran - TZAT		

Joera nagusia ere delakoan, hiru erregela hauek eman daitezke:

...a + A = A (kopeta + A = kopeta).

...a + E = E (kopeta + EN = kopeten).

...e + E = EE (larre + ETAN = larreetan).

Lotura hauetan gertatzen diren doinu-aldaketak ez ditugu hemen azalduko: beste entsegu luze eta sakon bat merezi luteke, ilunpetan dauden fonetika-arazo guziek bezela.

Bi kontsonanteren artean, -E- bokala sartzen da, beraz; eta bi bokalen artean, -R- kontsonantea, MUGAGA-BEAN eta MUGATU-BAKARREAN.

Esate baterako:

mendi + EN = mendiRen (mugagabean)

= mendien (mugatu-anitz edo pluralean)

haraN + KO = haranEko

Zenbait gramatikalariri gaitzi bazaio ere, 'inesivo, inessif' kasoan, zergatik ez dakidala, loturako -E- kontsonanteren *ondoan ere* erasten da:

haraN+AN=haranEan (eta ez 'haranan')

bihotz + AN = bihotzEan (eta ez 'bihotzan')

lur + AN = lurrEan (eta ez 'lurran')

Diptongoz bukatzen diren hitzei buruz, arazoa ez da go garbi, euskalkien artean diferentziak daudelako. Azkuek berak ez daki zer gomendatu; eta bere «Morfología Vasca»n erregela bat eman ondoren («La segunda vocal de los diptongos AI, EI, OI, EU, se considera, por lo general, como consonante para los efectos de la epétesis vocálica», 294 gn. orr.), haren izkribuetan eta 'Morfología'n bertan, erregela hori errespetatzen ez duten etsenpluak irakur ditezke.

Hau dela-ta, Mitxelenaren iritziari jarraituz, hau proposa diteke deklinabide-eredutzat:

-AI, -EI, -OI: *bokalez* bukatzen diren izenen arabera deklina.

-AU: *kontsonantez* bukatzen diren izenen arabera deklina.

Adibidez:

'mendi' bezela,

ZELAI... zelaiKO, zelaiTIK, zelaiAN,...

HODEI... hodeiKO, hodeiTIK, hodeiAN,...

KANTOI... kantoiko, katoiTIK, katoiAN,...

baina 'haran' bezela,

GAU... gauEKO, gauETIK, gauEAN,...

GARAU... garauEKO, garauETIK, garauEAN,...

* * *

1. 2. — *A batez bukatzen direnen deklinabidea.*

Deklinabidea begiratu hutsaz, gauza ageria da bi bokalen arteko alkarketa dela-ta, -A eta -E batez bukatzen diren hitzetan ibili behar dela kontuz.

-A batez bukatzen diren hitzak, batez ere, huts askoren iturburu dira; gaurko euskaldunek ez bait dakite askotan nun bukatzen den hitza, eta artikulua nun hasten. Doinu-ezagugarriak ezabatu eta galdu ala, izkribuen egokitasuna ere gain-behera doa, gipuzkoar idazleen artean batez ere.

Huts-iturri hau ez da gaurkoa. Aspaldidanik Aizkibehek, esate baterako, izen guziei -A erasteari iritzi zion bidezkoena; eta haren hiztegian zein izen amaitzen den -A batez, eta zein bestela, jakin nahi duenak, beste iturritara jo behar du argi beharrez.

Herri-xehearen ohiturak ere bide beretik jotzen du: gipuzkoar bati «bochorno, temps lourd» nola esaten den galdetu ezkerok, gehienetan 'sargoria' entzungo da; eta galdetzailleak 'sargori' soilki dela errepikatu ezkerok, erantzulea hasarretu ere egingo zaio apika, edo-ta euskeraz ongi ez dakien batekin mintzo dela sinistuko.

Izen arrunten -A guziak erantsitako artikulutzat hartzea, ordea, sasi-razionalizazio den aldetik (funtsean, hizkuntza-estrukturen aldakuntza bait da), erdalkeria da,

eta euskal gunaren galtzearen neurri. Eta fenomeno hau Gipuzkoan oso aurreratua izatea ez da harrigarri; gipuzkera baita da, hizkera-alderdi askotatik, euskalkirik ahulena. Gipuzkoar irakurleek aisago barkatuko nauten, nik uste, ni neu donostiarra naizela aitortu ondoren...

Hau dela-ta, beharrezko iruditzen zait -A-z bukatzen diren izenen deklinabidea osorik ematea.

Berezitasunak eta ohiko hutsak nabarmen-erazteko, bi hitz antzeko deklinatuko ditugu: bata -A itsatsia duena (ATORRA), bestea -A gabea (MALKOR); biak alkarren ondoan paratuaz.

MUGAGABE EDO INDEFINIDO

atorra	malkor
atorrak	malkorrek
atorrari	malkorri
atorraren	malkorren
atorrarekin	malkorrekin
atorrarentzat	malkorrentzat
atorraz	malkorrez
atorratan	malkorretan
atorratako	malkorretako
atorrara	<i>malkorretara</i>
atorratatik	malkorretatik
atorrarik	malkorrik
atorratzat	malkortzat

Neuk bezela igar dezake irakurleak huts asko egiten dela.

MUGATU-BAKARRA EDO SINGULAR

atorra	malkorra
atorrak	malkorrek
atorrari	malkorrari
atorraren	malkorraren
atorrarekin	malkorrarekin
atorrarentzat	malkorrarentzat
atorraz	malkorraz
atorran	malkorrean
atorrako	malkorreko
atorrara	malkorrera
atorratik	malkorretik

Azkeneko lau kasoetan gertatzen dira hutsak.

MUGATU-ANITZA EDO PLURAL

atorrak	malkorrek
atorrek	malkorrek
atorrei	malkorrei
atorren	malkorren
atorrekin	malkorrekin
atorrentzat	malkorrentzat
atorrez	malkorrez
atorretan	malkorretan
atorretako	malkorretako
atorretara	malkorretara
atorretatik	malkorretatik

Alegia: PLURALEAN BERDIN deklinatzen dira biak.

Zein dira, ordea, -A itsatsia edo organikoa duten hitzak? (alegia, artikulurik ere gabe, -A batez amaitzen diren izen arruntak).

Kasu askotan zail zaie euskaldunei (gipuzkoarrei batez ere) hau garbitzea; eta on izango da hitz-lerrokada xehe bat eta lege batzuk ematea.

1. 3. — Zein hitzek du -A itsatsi hori?

Hiru azterpide emango ditugu, hirurak maiz baliagarri:

a) *Zalantzako hitza BAT numeralarekin alkatuz aztertzea.*

Alegia:

«ama bat» esaten da, ez 'am bat'; beraz, AMA da hitza.

«aita bat» esaten da, ez 'ait bat'; beraz, AITA da hitza.

«alaba bat» esaten da, ez 'alab bat'; beraz, ALABA da hitza.

Baina:

«bihotz bat» esaten da, ez 'bihotza bat'; beraz, BIHOTZ da hitza.

«zubi bat» esaten da, ez 'zubia bat'; beraz, ZUBI da hitza.

b) *Zalantzan dagoen hitzari -riK atzizkia erantsiz aztertzea.*

Alegia:

«amarik» (ez dago «amarik») esaten da, ez 'amik'; beraz, AMA.

«aitarik» esaten da, ez 'aitik'; beraz, AITA.

«alabarik» esaten da, ez 'alabik'; beraz, ALABA.

Gipuzkoa-Nafarroa-ko muga aldean bi azterpide hauek (eta bigarrenak bereziki) nahaspila franko eman dizaiokete halere bertakoari (Orixe eta Mendiburu idazleak berak lekuko.)

d) *Zalantzan dagoen hitza bizkaieraz aztertzea.*

-A itsatsia askoz hobeki gorde da bizkaieraz gipuzkeraz baino; eta bizkaitarrek argi egin dizaigukete puntu honetan; baita artikulu hutsa erantsiaz, bizkaieraz $a+A=EA$ ematen bait du; eta ez A.

Esate baterako:

«nire arnasea», beraz ... ARNASA (ez 'arnas')

«nire alabea», beraz ... ALABA (ez 'alab')

«nire alkandorea», beraz... ALKANDORA (ez 'alkandor')

Zenbait kasutan, halaz ere, irauin egin dezakete alantzek; eta, argibidez, -A duten ATZIZKIEN eta zalantzako HITZEN lerrokada bat emango dugu.

1. 4. — -A itsatsia duten atzizkiak.

-ERA

egoera, gertaera, mintzaira, etorrera, sarrera, eta abar.

-GOA

bekaizkoa, etsaigoa, gaitzerizkoa, ahaikoa. Atzizki hau ekialdean erabiltzen da batez ere, mendebaldean

-TASUN delakoa nagusitu bait zaio: etsaitasun, ahaide-tasun, eta abar.

-A hori itsatsia dela garbi dago: 'Ziberuko GÜthüna' liburuak hau dio:

— *ez dit nahi ADIXKIDEGUARIK gure gloriaren etsaieki.*

Etxahunek hau dio:

— *LAGUNGOARIK gabe diren malerusak.*

Eta Atsularrek behin eta berriz -A-kin idazten du. Esate baterako:

— *anhitz beltzuri eta BEKHAIZKOA izaiten dutela.*

Mendiburuk berak 'etsaigoa' erabiltzen du.

-KERIA

gaistakeria bat, gaistakeriarik ez

erokeria, bat, erokeriarik ez

astakeria bat, astakeriarik ez.

Lhanderen hiztegian «-KERI» atzizkiaz hau esaten da: «variante de '-keria'»; eta Azkuek parean dakarzki biak hiztegian, «-KERIA»ri halere zabalera haundiagoa ezarriz.

Problemaren azterketak hau erakusten du: orain dela urte gutxi arte, «-KERIA» izan dela atzizki bakarra; eta, gaur berean ere, gipuzkeraz entzuten dela ere «-KERI» delakoa.

Gregorio Arrue ernaniarrak, halaz ere, hauek idatzi zituen joan den mendean:

— *lagunaren ARGALKERIARIK badakigu, erregu zaiogun beragatik Jaungoikoari.*

— *munduaren LABAINKERIA guziak.*

— *demagun, bear etzan LABAINKERIARIK esan bazitzaion.*

Beste euskalkietan arazoak ez du zalantza-izpirik uzten:

— *JELOSKERIA batetarik hatsarria oro, dio Etxahun zuberotarrak.*

Eta Juan Mogel bizkaitarrak hau dio:

— *PIGURERIJA guztijak gura ditube.*

Eta bide beretik Atsular nafarrak ere:

— *zer ERHOKERIA da bada hau?*

-TZA; -KUNTZA atzizkiak.

Zalantza haundirik ez dago, nik uste; baina adibide batzuk emango ditugu:

— *Adanen seme alaben JAIOTZAKO lenengo soinua* (G. Arrue.)

— *lurreko BIZITZA laburra ematean* (G. Arrue.)

— *betiko BIZITZAN sartu nai badezu* (G. Arrue.)

Gauza bera Gerriko gipuzkoarrak:

— *eta Pilatosek Jesukristoren gurutzearen ga-*

*ñean ipiñi eragin zuen titulu bat, iru HIZKUN-
TZATAN eskribitua.*

Eta Gipuzkoako bertsolariak:

- *BIZITZA txarrak ekarriko du
gero ondoren tristia* (Iturzaeta.)
- *bigarren atean laugarren BIZITZAN
an izango da nesk'ori* (Txirrita.)
- *arrotasunak ez gaitu gero
libratzen ERIYOTZATIK* (Lexo.)

Eta Otaño erdi-bertsolari erdi-olerkariak ere:

- *URDITZA artatik itzuli*

Bizkaian gauza bera da, eta Kortezubiko Aranatzek hau kontatzen dio Aita Barandiaran antropologilariari:

- *ERIJOTZIEK artu eban besoetan umie.*

Eta Haraneder lapurtarrak zalantzarik gabe deklinatzen ditu: akhabantza, laguntza, eta abar. Gauza bera Atsularrek.

1. 5. — *-A itsatsia duten zalantzako izen arruntak.*

Mitxelenaren hiztegi edo hitz-zerrenda delakoan (Arantzazurako prestatu zuen bi mila hitzen lerroka-da, ikus: 'BATASUNA', Irakur Sailak argitaratua) mota honetako hitz mordo bat aurki diteke. Frogakaririk gabe emango ditugu hemen maizenik erabiltzen direnak; eta, izkribuak lagun gero, irakurleari harrigarri gerta dakizkiokeanak.

Huna hemen lerrokada bat:

abarka	aharra	ahizpa
aingira	aingura	aintzira
aisia	aita	aitona
aizkora	alaba	alkandora
amona	antsia	arantza
arbola	ardura	area
arrautza	arroa	aska
askazia	atxakia	atorra
ausardia	aza	azienda
baba	balantza	balea
balentria	baratza	bazka
beila	birjiña	bizitza
borda	denbora	enara
erdera	erregela	erregina
erromeria	eskola	estalbia
euskera	ezkila	familia
feria	ferra	gartzela
gazteria	gerla	gona
grina	gutizia	habaila
habia	haga	hegoa
heriotza	herra	hisia
horma	imajina	itxura
justizia	kaiola	kalapita
kandela	kuia	labana
lotkia	malenkonia	maratila
marra	nahaspila	neska
okela	ordena	orua
pertza	premia	presuna
saltsa	sardina	segurantzia
txabola	upela	zalantza
ziza	zuhurtzia	

Ondoren aipatuko ditudan -A itsatsiak txit harrigarri gertatzen zaizkie gipuzkoarrei; eta beharrezko irudititu zait banan-banan neure iritzia izkriburen eta leku-kotasunen bidez frogatzea. Bestela, arkaismokerian abiatu naizela pentsatuko luke zenbaitek.

ANAIA (ez 'anai').

Euskal literatura GUZIAN barrena «anaia» deklinatuta da, ez 'anai'.

Irakur dezagun Mogelen idazkia:

— *mutil gaztia nintzarian ikasi neban arotzia, neure ANAIJA nagusijagoak etxaguntza au eruango ebalako usteaz. Ill jatan ANAIJA A; ta gurasuak itxi nenduben euren oinordekotzat ta etxajaube.*

Euskal Herriko beste muturrean hau dio Etxahunek:

— *ANAIE batek betzeiztan bi lekhü ordeñüz ützi aurhidek zeiztaden hurak fraudaz ebatsi.*

Eta Gipuzkoako Gerriko:

— *Dinaren ANAIA osoak ziran Simeon eta Levi armaturik, bengantza artzera joan ziran.*

Eta Nafarroako Atsularrek:

— *igorri zerautzan bere ANAIA hari aitzinetik presentak.*

Baina euskaldun herriak ere 'anaia' dio, eta ez 'anai'; baita Gipuzkoan bertan ere. Gogora ditzagun bertsolari batzuen esanak:

- *alkar peleatzera
ainbeste ANAIA,
amaika ta erditako
Donostiko plaiâ* (Juan Zabaleta.)
- *Zeberio ta Etxarri, eta
Reparazen almenak,
iru ANAIA oiek dirade
etxe au egin dutenak* (Iturzaeta.)
- *Mendaron fama aundiya duten
beste ANAIA birekin* (Lexo.)
- *eta ANAIA gazteena asten da
abe-mariak errezatzen* (Udarregi.)
- *ariyen markak iya jo ditu
gure ANAIA zarrenak* (Lujanbio Nikolas.)
- *Gipuzkoatik Arjentinara
gure ANAIA gaztiak
berak jarrita bertso ederrak
kartan bialdu zizkiak* (Lujanbio Anjel.)

Barandiaranen lekukotasunak erakusten duenez,
Ataunen 'anaia' esaten da:

- *ANAIE zârrenâri astoa lapurtu zioen*
- *gero ANAIE gaztêna jûn ementzan morroi*

Eta 'anaia' ere Igorren, Bizkaian:

- *etze orretan ANAIJE bi eta iru arreba... ana-
je... beste anaijeak... anajeari... anajiek eran-
tzun eutzon.*

Mendigatxa erronkariak ANAXE erabiltzen zuen.

ANIMALIA

Gerrikok, Mendiburuk, Atsularrek, Moglek, eta bestek, 'animalia' deklinatzen dute beti.

Bestetan 'alimale' irakur diteke.

ARNASA

Euskal aldizkari bati 'arnas' izena eman zaionean, zerbait esan behar dela deritzat.

Bizkaieraz ez dago dudarik, gorago esan dudan bezela; 'arnasea' esaten bait da. Ikus Mogel:

— *ez da bere ARNASARIK bere ona elduten*

— *ARNASIA bere zorko dozu.*

Baina Gerriko gipuzkoarrak ere hau idatzi du:

— *azkeneko ASNASEA gurutze santuan eman ar-
teraño*

AXOLA

Mitxelenaren hiztegi laburrean hala dator; eta gehienetan 'axola' (= 'ajola') dela garbi dago.

Harrigarri da, halere, xubereraz gutxienez -A itsatsia ez izatea:

— *zer AXOL dügü nulanahi izanik mündü hun-
tan?* —dio Ziberuko GÜthünak.

Erronkarin ere AXOL zen hitza.

BURDINA

Garibaiek dakarren atsotitza dugu argigarriena:

— *'Baliz'ko oleak BURDINARIK emon ez daroa.*

Mogelek berdin:

— *onelan garbituten da BURDINIA*

eta berdin ere Haraneder lapurtarrak:

— *burdinazko xiri mehar batzu.*

Gipuzkoan 'burni' entzuten bada ere, Bizkaian 'burdiña' jaso du Barandiaranek:

— *egidazu BURDINA zabal bat... BURDINA au...
BURDINA goriagaz (Natxituako bati entzunak.)*

EGIA

'Egia', eta ez 'egi' ('HEGI' beste gauza bat da, hain zuzen.)

Ez da egia gaur 'egi' erabiltzen denik, eta ez areago betidanik hala izan denik.

Gogora ditzagun aurrenik literaturako etsenplu batzuk:

— *misterio eta EGIA gehienak... EGIA hori ez dirogülakoz enthelega... EGIA hori beno argiagorik ezta Ebanjeliuan... errelijioneko EGIA gehienen ez jakitia (Ziberuko GÜthüna.)*

— *erraz adi zentzakeen EGIA au (G. Arrue.)*

— *beste EGIA askorekin batera (G. Arrue.)*

— *iduki bada, arren, gogoan EGIA andi au (G. Arrue.)*

Gerriko gipuzkoarrak 'egia' erabiltzen du beti.

Entzun orain Mogel bizkaitarra:

— *ze EGIIA ederrak!*

Areago Iparraldeko idazleek: Atsular, Leizarraga, eta abar.

Baina Gipuzkoako bertsolarien lekukotasunak 'egia' agerrarazten du:

— *egun oietan aditu degu
bada majiña bat EGIA* (dio Iturzaeta jatorrak.)

— *alaxen ere somauko nuke
aldi bat EGIYA* (Iturzaeta.)

— *fedeko EGIA bat
kantuko moduan:
zer pena pasa zuen
Jesusek munduan* (Xenpelar.)

Eta Erronkariko errefranak:

— *gezurtiari ezau xinestan EGIARIK.*

ELIZA

Hitz hau garbi dago. Baina etsenplu pare bat aipatuko dut, 'elizean', 'eliz bat', eta horrelakoak, falta ez direlako.

Mintza bekigu Etxahun aurrenik:

— *Praube hura da izan
zazpi erresumatan;
bai eta ere mez-entzün bi mila ELIZATAN...
Jainkua zelin bada
zü ELIZAN bezala,*

Eta Mogel Bizkaitik:

— *Nos aztu jatzuz txikitan guraso edo Eskola
Maisubak irakatsi eutsuzan eskaari ELESIAK
artuta daukazanak?*

Eta Iturzaeta bertsolaria Azpeitia aldetik:

— *mixonistak sartu dirade*
goiko ELIZA berriyan.

Bizkaitarrekin edo Gipuzkoako goierriarrekin har-emanak dituenak, ez du hitz honi buruz zalantzarik izango.

FARRA

Hitz honetaz zalantza handia bide dago; halere gauza garbia da 'farra' dela hitza, ez 'far' ('farra' = 'farre' = 'parre', hau bai.)

'farragarri' / 'negargarri' bikotea begiratu besterik ez da behar, hitzak 'farra' (edo 'farre') eta 'negar' di-rela ohartzeko. Alegia, 'farra'k -A itsatsia duela, eta 'negar'ek ez duela.

Lekukotasunak ematea ez da zaila:

— *Ainbeste burla nik zuri egin, eta guziaz ere*
FARRA egiten didazu? (G. Arrue.)

— *etzaiyozu eragin*
jendiai PARRARIK (dio Gaztelu bertsolariak.)

— *iñoiz FARRA egin* (dio ere P. M. Otañok.)

GAUZA

'gauz bat esango dizut' eta horrelakoak sarritan entzuten bait dira Gipuzkoan, on da, nik uste, arazoa garbi uztea.

Bizkaieraz ez dago dudarik:

— *agindu guri al daigun edozeiñ GAUZATAN*
(Mogel.)

eta lapurteraz ere ez, beste muturrean:

— *behar dautazu GAUZA bat onhetsi (Otxalde.)*

Gregorio Arrue ernaniarra izan diteke Gipuzkoarren lekuko:

— *agertzen zuen GAUZA guzietan*

— *GAUZARIK premiazko eta bearrenetan ere*

— *GAUZA bitarako da gaubella*

— *baña nola deabruak GAUZARIK santuenetan ere eskua sartu nai duen.*

GILTZ(A)

Hunela eman du Mitxelenak hitz hau; alegia, -A itsatsia balitz bezela, erdizka bederen.

Uste dut nik GILTZ dela zabalena eta zaharrena.

Gipuzkoan 'giltza' aditzen da:

— *alkantzatu dezagun zeruko GILTZIA, dio Iturzaetak.*

Baina bai Azkuek bai Lhandek GILTZ dakarte hiztegian.

Mogel bizkaitarraren lekukotasuna bide beretik doa ere:

— *Ez daukat GILTZIK; etxekoandriak gorde daruaz.*

JAKINDURIA (-DURIA)

Bizkaitarren izkribuek ez dute zalantzarik uzten:

— *au da nire APAINDURIIJA guztija (J. A. Mogel)*

— *soñoko bitxidunak eta janz-barriak eztakarrela JAKITURIJARIK (J. A. Mogel.)*

Gipuzkoarrek berek egokiro erabili dute -DURIA atzizkia gaur arte:

- *onaren eta gaitzaren JAKINDURIAKO arbola zeritzana* (G. Arrue)
- *JAKINDURIAKO liburuan ipiñita dauzka* (G. Arrue)
- *JAKINDURIARIK preziatuena* (Gerriko)

eta Iturzaetak:

- *gizon ona ta leiala degu*
JAKINDURIYAZ betia.

KATEA

Mitxelenaren hitz-lerrokadan parentesisen artean doa A hori.

Antzina -A itsatsia dela garbi dago.

Baina baita orain dela gutxi arte ere Gipuzkoan bertan:

- *autsi eragin ziozkan pekatuaren KATEA gogorrak* (G. Arrue)
- *agertu zitzaiozkan bereala borrero gogorrak.*
KATEAZ eta griluz beterik (G. Arrue.)

KOPETA

Atsularrek, Juan Bautista Agirrek, eta bestek KOPETA darabilkite. Eta bertsolariek gauza bera:

- *KOPETAKO barnizak bista darama*
(Xenpelar)

- *gorputza alper eta*
KOPETIA illun (Ganduaga)
- *zazpi azal badira*
zenbaiten KOPETAN (Lexo.)

KOROA

'katea'ren jatorri-mota berbera izaki, 'KOROA' da hitza, ez 'koro'.

Tartas zuberotarrak hau dio:

— *emanen KOROA bat anguriena bezain ederrik*
eta Gregorio Arrue gipuzkoarrak:

— *au maiteago det munduko KOROA guziak baño.*

Gipuzkoako herriak berak horrela erabiltzen du:

— *buruan berriz sartu zioten*
KOROA arantzazkoa,
arekin ere eman ditzaion
pena bat oñazezkoa (Alzo'ko Imaz.)

LOTSA

Gipuzkoan 'lotsik ez al dezu?', eta horrelakoak, entzun ditezke.

Hitza halere 'LOTSA' izan da beti Euskal Herri guzian:

— *ez deusut nik LOTSARIK galdu, ez galduko*
bere; baño bai egija garbijak esan (Mogel.)

G. Arruek 'lotsa' dio:

— *begiratu bear dute zer LOTSATAKOAK diran*
berak eta zer jenderen artera joan litezkean.

Udarregi jatorrak honela dio:

— *LOTSAZ edo bildurrez
ez arren ukatu.*

eta Erronkariko ipuinak:

— *Otsailsko: ezdadak LOTSARIK ene axurientako.*

MAKILA

Hau harrigarri gertatu ohi zaio askori; eta, hori dela bide, adibide gehiago ekarriko dut honera, hitza zalan-tzarik gabe 'makila' delako, eta ez inundik ere 'makil'.

Hona hemen Mogelen esakuntza bat:

— *etsi bada MAKILLA bat larrapastauta jausi etzaitian, ta baserri txakurren batek usigi etzaitzan. MAKILLIAK bildurtuten ditu.*

Iparraldean 'makila' eta makhila' entzuten da.

Baina Gipuzkoan bertan hala. Gogora G. Arrue:

— *eta irten zan, MAKILLA bat eta bost arri ezpada beste arma gabe.*

— *ni txakurren bat naizela uste al dek, MAKILLA orrekin jotzeko?*

— *beren orde z sartu zituen kutxan MAKILLA motz bat eta papera giltzaren bean.*

— *guraso eroai MAKILLA motz orrekin galantak eman begizkiela.*

eta Txirrita bertsolariak hau dio:

— *lizar-MAKILLA aundi batekin
Erroman bertan izana.*

Jose Migel Barandiaranek Ataunen bildu dituen etsenpluek gauza bera erakusten digute:

— *bê nausik MAKILLA'at ema'ementzion*

— *MAKILLA orrek*

— *etzôla geatu âzingo MAKILLAIK.*

Gramatikalari jakin ez arren, bestalde, erraz somatzen da hori:

a) 'mutil' hitzetik, 'mutiltxo' ateratzen dugu; baina 'makila' hitzetik, 'makilatxo' atera dugu.

b) Era berean, 'soil' hitzetik, 'soildu' atera dugu; baina 'makila' hitzetik, 'makilatu' atera dugu.

NESKATILA

— *NESKATILLAK urten lei noranai bere ule trenza ederragaz; baña ez neskiak (Mogel)*

— *aserratu biar dabenian NESKATILLA batek (Mogel.)*

J. M. Barandiaranek hau entzun zion Oñatiko Igar-tuari:

— *berakin joan NESKATILLIA eta eurak serbitzen jarri zan... an ebilleta ikusi eban NESKATILLA bat.*

Iparraldean gauza bera da; eta Etxahunen bertso hau aipatuko dugu:

— *Gaiherdi alteko zerena ümitik eritzen ümen-tü NESKATILA gaztiak.*

NESKATXA

Baita Gipuzkoan ere hau da hitza, eta ez 'neskatx'.

Entzun Zabaleta bertsolaria:

— *lenguan entzun niyon
nik NESKATXA bati.*

G. Arruerengandik hamaika adibide bil diteke:

— *NESKATXA garbiak lotsatu oi dira alako gau-
zak adituta*

— *iñoiz batu oi zaizte NESKATXA lotsagabeak*

— *ikusi nuen artemeñ NESKATXA bat ernega-
tzeko zorian*

— *demagun NESKATXA batek ezkontzarik aita-
tzen bazaio, hitza ematerako artzen duela den-
bora*

— *NESKATXA nasaitzar batzuei*

— *NESKATXA tontatzar nasaiak*

— *NESKATXA bat bere ezkongaiarekin hizketan
ikustea*

OLA

Hitz hau 'olha' zen iparraldean, eta 'ola' besteetan. Ez de 'ohol' hitzarekin nahastu behar.

Bizkaitarrek ongi gorde dute hitza:

— *ze on jatorko Bizkaijari OLA onetarik?* (Mogel)

— *zer egingo OLARIK ezpalego?* (Mogel)

— *gau eta egun dabill OLIA* (Mogel)

— *OLAAN ikusi dituzun gauzaakaz* (Mogel)

ORROA

Harritu egin nau puntu honetan Mitxelenaren hitz-le-
rrokadak, 'orro' bait dakar, eta ez 'orroa'.

Azkueren hiztegian 'orro' dator; baina 'orroe' ere bai, Azkuek dionez Gipuzkoan eta Bizkaian erabilia. Lhandek, berriz, 'orrô' dakar Zuberoan. Eta 'orroaka', 'orroatu', eta abar, 'orroa' hitzaren lekuko dira.

Iparraldean maiz entzun diteke: 'orroaz', ez 'orroz'.

Gauza bera idarokitzen du J. M. Barandiaranek eza-gutarazi digun 'Santa Jenobebaren bizitza' delakoak, Errenderiako Juan Kruz Zapirainek idatzia:

— *otso ta legoi, artza ta azeri
danak zituben aldian;
ayen ORRUA izugarriyak
jarritzen zuten aidian.*

PIZTIA

Mogel bizkaitarrak 'piztija' dio beti:

— *PIZTIJA asko jakin ta malmutz onen ure-ebiltia
— ondo dakije au PIZTIJA zital oneek dagozen
geleetan lo egiten dabenak.*

Eta Gregorio Arrue gipuzkoarrak:

— *PIZTIA gaizto nazkagarritz betea.*

SAKELA

Bere horretan dago baita Gipuzkoan ere. Gogora ditzagun bertsolari batzuk:

— *SAKELATIK alargundu,
begiratua illundu
orra gustuak atzendu (Xenpelar)*
— *sardin erria taluarekin
egun guztiko SAKELAN (Joxe Garmendia)*

— *kastarik utzi gabe*
SAKELARA bildu (Alzo'ko Imaz).

Eta J. M. Barandiaranek hau jartzen du andoaindar baten ahoan:

— *egia baldin bada, SAKELAN sar; gezurra bada, atera ez dedilla.*

1. 6. — *Mugagabe edo indeterminatua noiz erabil.*

Ohar bat aurretik.

Euskeraz, beti ezkeroztik, bi taldetan banatu ditu euskaldunak, lumeroari dagokionez, gauzak eta ideiak: hiztunekiko ezagunak edo mugatuak batetik (ETXEA / ETXEAK); eta hiztunekiko ez-ezagun edo mugagabeak bestetik (ETXE). Horregatik gure deklinabidea: hirukoitza, eta ez bikoitza.

«ETXE» hitza aipatu dugun ezkerre, ekin dizaiogun berari. Lumeroari gagozkiola beti, espagnolak eta frantsesak bi talde berezten ditu:

Batean: CASA (la, una) = MAISON (la, une).

Bestean: CASAS (las, dos, tres, cien, pocas, muchas, cuántas?) = MAISONS (les, deux, trois, cent, peu de, beaucoup de, combien de?).

Horregatik, ERDERAZ ESKOLATUAK GARELAKO, euskeraz ere BIKETA HORRI EUSKAL BIKETA BAT AURKITU-NAHI IZATEA. (Euskaldunak ez bait daki artikulua erderaz berex doala; eta euskeraz loturik). Alegía: erdal estrukturari, kopiakeria bat eginez, euskal sasi-estruktura bikoitz bat erantsi nahia. Kalko edo berdinkeria hau, hain zuzen, hizkuntza-estruktura truke bat

den aldetik, zuzenki doa euskal gunaren kontra eta gaitzetsi egin behar da.

Euskerazko lumero-estruktura HIRUKOITZA baita. Oraindik ere gure indeterminatua eta gure plurala beretzen ez dakitenek, ez dute ez euskaldun intelektualetan izenik merezi, eta ez gutxiagorik ere. Zeren-eta gure hizkuntzaz mintzatzen eta idazten egokiro jabetu ez den euskalduna, besterik izan bait diteke apika; baina ez euskaldun intelektuala eta Euskal Herriaren aintzindari kultura-gainean. Hau esan beharrik ba ote dago oraindik?

Grezierak 'dual' zeritzan lumero berezia zuen bezela, geuk ere badugu 'mugagabea'; eta sasi-itzulpenetatik atera beharra dago.

* * *

Noiz eta nola erabiltzen da 'mugagabe' hau?

a) Eman dezagun esakuntza hau:

— Pedroren ETXEA erre da.

Hitzegiten ari direnek badakite zein etxe den Pedroren hori. Beraz 'etxea', mugatu-bakarra, edo singularra.

Eman dezagun orain, ordea, beste hau:

— Pedroren ETXE bat erre da.

Hitzegiten ari direnek ez dakite oraingoan zein etxe den hori; eta mugagabea erabiltzen dute. Badakite *bat* erre dela; ez, ordea, zein. Horregatik ETXE erabili beharra, nahiz etxe bat izan. Eta agian galdetuko dute, argi bila: 'zein ETXE erre zaio?'.

b) Eman dezagun orain esakuntza hau:

— Andoniri bi LIBURUAK galdu zaizkio.

Hitzegiten ari direnek badaĳite zein diren bi liburu horiek; bestela hau galdetuko lukete: 'zein bi LIBURU?'.
.

Baina eman dezagun orain beste hau:

— Andoniri bi LIBURU galdu zaizkio. (Bego horretan craingoz 'zaizkio' hori.)

Hitzegiten ari direnek hau konprenituko dute: *bi* di-rela galdu diren liburu horiek, baina *zein* liburu ote di-tezkean ez dakitela.

Lehenengo esakuntza, beraz, 'mugatu-anitza' dugu (=plurala); eta bigarrenean, BI ALE IZANIK ERE, 'mugagabe (=indeterminatu) bat.

d) Eman dezagun orain:

— Zenbat ADISKIDE ikusi duzu?

Ez dakigu ez nor diren adiskide oriek, ez xehetasunik bat ere. 'Adiskide' hitzak, beraz, mugagabe izan behar du.

e) Eman dezagun:

— GUDARI asko hil zen urte hartan.

Berriz ere: 'asko' izanagatik ere, hizketan ari direnek ez dakite xuxen *nor* diren gudari horiek; hitza, hortaz, mugagabe gisa doa: 'gudari', ez 'gudariak'.

Mugagabe edo indeterminatuak, beraz, ez du ezer ikustekorik BAT / ASKO erdal zatiketarekin: erdal bi-keta hori erauzi egin behar dugu euskeraz. Mugagabe izatea ala ez izatea, beste honi datxeko: EZAGUNA / EZ-EZAGUNA izateari datxeko hain zuzen.

Arreta jarri ezkerre, bestalde, hau erreparatuko dugu: euskerazko indeterminatuari *artikularik eza* dago kiola erderaz.

Hona hemen adibide batzuk:

1. — Zer ORDU da? (mugagabe)
2. — Zenbat LAGUN zegoen han? (mugagabe)
3. — Nere ETXEAN izan zen (mugatu)
4. — Nere ETXE batetan izan zen (mugagabe)
5. — Zenbait MENDITARA igo naiz (mugagabe)
6. — Bi HERRITAN ikusi naute (mugagabe)
7. — Bi HERRIETAN ikusi naute (mugatu)
8. — ZAKUR gutxi ageri zen (mugagabe)

* * *

1. 61. — Indeterminatu edo mugagabea lau kasutan erabiltzen da euskeraz:

a) *Numeralekin:*

ETXE bat, bi ETXE (edo ETXE bi, mendebaldean), hiru ETXE, lau ETXE, hamar ETXE, mila ETXE.

Ohar bat honi buruz: etxe horiek hiztunentzako eza-gunak edo mugatuak direlarik, 'mugatu'ra pasatzen da: 'etxe bat', 'etxea' bihurtzen da; 'bi etxe', 'bi etxeak' bihurtzen da (=bi etxe horiek); eta abar. Gorago ere azaldu dugu hau.

b) *'Indefinido, indéfinito' deritzaten adjetiboekin:*

ETXE asko, ETXE anitz, ETXE gutxi, edozein ETXE, zenbait ETXE, aski ETXE, beste ETXE, honenbeste ETXE, horrenbeste ETXE, hainbeste ETXE, honenbat ETXE,

horrenbat ETXE, hainbat ETXE, ETXE franko, majina bat ETXE, eta abar.

d) *Galderazko adjetiboekin:*

Zer ORDU da?

Zein GIZON?

Zenbat ETXE?

e) *Itxura aldakor, nahasi edo abstrakto duten hitzetan:* (eta, eskuarki, erderaz artikulurik ez dagoen esakuntzatan):

— EZKERRETARA jo genuen

— URETARA bota zuen bere burua

— EGUZKITAN berotu dira

— ez da BEKATUTAN egon behar

— utz nazazu BAKETAN

— MEZATAN egon ahal haiz?

Hona hemen, sailka banaturik, etsenplu batzuk:

a) — *hiru lan GAITZI bürüz abiatürik beitzen*
(Etxahun.)

— *praube hura da izan*

zazpi ERRESUMATAN;

bai.eta ere mez'entzün

bi mila ELIZATAN (Etxahun.)

— *bost ETXETAKO primü nintzan sorthürik*
(Etxahun.)

— *ogei-ta-amairu URTEREKIN eman zuen bizia*
(G. Arrue.)

— *lau GIZALDITAKO historia* (Arrue.)

— *filosofo andi BATI galdetu zioten bein*
(Arrue.)

- *egozten diela pozoia gutxienez HIRURI*
(Arrue.)
- *negozio au gertatzen zaigu*
amaika zar da GAZTERI (Saiburu.)
- *bi gizon GAIZTOK makillatuta*
bera egondu zan larri (Iturzaeta.)
- *bi URTEREKIN txandan aldatu* (Iturzaeta.)
- *despatxatzera nua*
istori abekin,
irurogei-ta-amabi
bertso BERRIREKIN (Iturzaeta.)
- *lengoan lagun batek*
agindu dit neri,
bertsuak paratzeko
dama gazte BIRI (Lexo.)
- *izketako bide au*
BOSTI irakurri (Txirrita.)
- *bi gizon PRESTUK mortu ontara gabaz ekarri*
ninduten (Zapirain.)
- *nik entzutiaz dud, izeiak eta lerrak irureun*
URTEREN bizia deila (Erronkariko Mendiga-
txa.)
- *zeren bi pena SUERTE baitira: bata da 'paena*
inflicta', BERTZEK emaiten derakuna, BERTZE-
TARIK heldu zaikuna, nola baita purgatorioe-
tako pena, eritasun BATETAKOA... bertzea
da 'paena assumpta', gerok geure borondatez
hartzen duguna (Atsular.)

- b) — *ainbeste URTETAN garbi eta penitente bizi (Arrue.)*
- *ainbeste NEKEREN artean asko aurrera litekeala bertutearen bidean (Arrue.)*
- *errietako okasio galgarri ASKOTATIK eta alperkeriak oi dakartzien pekatu ez GUTXITIK apartatuak daude (Arrue.)*
- *zenbait ERRITAN eztago onelako batzarrik (Arrue.)*
- *zenbait ERRITAN eraman ditu urak kale osoak (Arrue.)*
- *au edozein MANDAMENTUAN gertatzen da (Arrue.)*
- *txaala esaten jako edozein BEIKUMERI (Mogel.)*
- *BESTEREN bizkar ibillitza ai zeñen gauza on dan (Txirrita.)*
- *itz GUTXIREKIN bukatzeko: BESTEREN andre zalia (Zapirain.)*
- *ez BESTERENGATIKAN murmuratzen asi (Lexo.)*
- *nekia pranko egiñdakuak BESTERENTZAKO LANIAN (Lexo.)*
- *gizon bilgune batian, batek ez badu elerik erran, karentako erraiten dá anitx GISATRA (Mendigatxa.)*
- *anitx ERIRI iltako ordiuan eta azmoaldiari (Mendigatxa.)*
- *ah! fede APHURRETAKOA, fidantzia GUTITAKOA! (Atsular.)*

- d) — *adierazo zien... zer JATORRITATIK jaioko zan (Arrue.)*
 — *ZERTATIK sortu dala deritzazu? (Arrue.)*
 — *ZERTATIK datorren askoren itxumena (Arrue.)*
 — *jakin gura neuke ze ERRITAKUA zarian Prantzijan (Mogel.)*
 — *zein BIRETATIK onena zuen arturik abertentziya (Iturzaeta.)*
 — *zer KLASETAKOA zan beraren ordena (Iturzaeta.)*
 — *zenbat TOKITAN onlako gauzak (Iturzaeta.)*
- e) — *karobia SUTAN dagoela (Arrue.)*
 — *ala ere ZORRETAN oi da gelditu (Arrue.)*
 — *kristau onak eztira pagatzen DIRUTAN (Lexo.)*
 — *diabruak eztaude beñere PAKETAN (Lexo.)*
 — *berriz joateko oñen gañean ondo NEKETAN jarri zan (Imaz.)*
 — *guziok gaude eriotzaren ZORRETAN (Imaz.)*
 — *Jinko, majestate HANDITAKOA (Ziberuko Gütthüna.)*
 — *adin HANDITAKOAK ziren (Haraneder.)*
 — *lagun urkoren BATI zu MEZATARA joanaz kalte ANDIREN bat etorri ez dakion (Arrue.)*
 — *jai-goiz batean MEZATARA zijoazen bi adiskideak (Urruzuno.)*
 — *MESATARA etxereanik urteten dogunean (Añibarro.)*

- *MESATARAKO* pausuen kontu ederra (Añibarro.)
- *ezta bota bear aurra URTARA* (Arrue.)
- *ezeak ematen dituzte lore eta frutuak; eta igarrak eztira ezpada SURTARAKO* (Arrue.)
- *infernuko SURTARAKO* (Arrue.)
- *URTATIK atera eragin zuen* (Gerriko.)
- *SURTAN erreta kiskali nitun ez zidan iñork ikusi* (Iturzaeta.)
- *arbola ezea... arbola igartua... SURTARAKO baizik izango eztira* (Gerriko.)
- *alarguntzen diran emakumeak, SURTAN erre oi dituztenak* (Arrue.)
- *URTAN itoak izan ziran* (Gerriko.)
- *ume bîk URTA eroi emen zitzaiotzan... URTAN eskubiko besoa... URTATI agudo atâ ementzian* (J. M. Barandiaranek Ataunen entzuna.)
- *meikûk ur BEROTAN mañu 'at artzêko aindu ementzion* (Barandiaran.)
- *URTAN garbitu* (Zapirain.)
- *SURTAN jarri ta ezagutzen dek nolakua dan eltzea* (Xenpelar.)
- *beti SURTAN erretzen egotea baño andiagoa* (Gerriko.)
- *beatz punta bat URTAN bustirik* (Gerriko.)
- *beatz bat bakarrik SURTAN erretzen edukitzea zein sufritu degu* (Gerriko.)
- *URTATIK atera* (Mendiburu.)

1. 62. — 'BAT' mugagabe.

Euskalki guzietan, izenaren atzetik doa 'bat' numeralala. Beraz, 'bat'i erasten zaizkio atzizkiak.

'BAT' numeralala izaki, *mugagabe* gisa deklinatu behar da (ikus HARAN-en deklinabidea, 1. 1 puntuan):

bat -
bat - eK
bat - I
bat - EN
bat - EKIN
bat - ENTZAT
bat - eZ
bat - eTAN
bat - eTAKO
bat - eTARA
bat - eTATIK

Horrelaxe deklinatzen zen lehen; eta horrelaxe deklinatzen da oraindik ere lapurteraz, baxenabarreraz eta zubereraz. Hegoaldean, aldiz, erdal pentsakerak nahasirik, 'BAT' singularizat hartzen da zenbait kasutan; eta 'batean', 'bateko', 'batera', eta 'batetik' entzuten dira. Alegia: 'haranean', 'haraneko', 'haranera' eta 'haranetik' delakoen kideak. 'BATI'ren ordeaz ere, 'bateri' idazten dute batzuk.

Hauek guziak deklinazioaren lardazketak eta nahasaketak dira; eta iparraldeko euskalkien bideari eutsi behar zaiola deritzat.

Hona hemen adibide batzuk:

— *erre behar bethi su gar eli BATETAN* (Zuberoko Gūthūna.)

- *Jesüsen khorpitz saintia ezari zien hobe berri*
BATETAN (Z. G.)
- *huntarzünak beitütü harek heñ hun* BATETAN
ezarten (Z. G.)
- *bizi nunbait hor bazter* BATETAN (Etxahun.)
- *libera bat urrin gozozko ur* BATETARIK (Ha-
raneder.)
- *bertzerenaz izan nuzu amoros lekhu* BATETAN
(Etxepare.)
- *ene librüto honek eta nik merexi dügüla sü*
handi BATETAN *bizirik erra gitian* (Tartas.)
- *profeta hark berak dio bertze lekhu* BATETAN
(Tartas.)
- *utzirik alde* BATETARA *zure merezimendu han-*
diak (Atsular.)
- *bekhatu bat egin zuenean, berehala bertze BA-*
TETAN behaztopatu eta erori haitzen (Atsular.)
- *Indietara edo bertze lekhu hurrun* BATETARA
partitzen denean (Atsular.)
- *urthe* BATETAKO *haurra zen Saul erregetu*
zenean (Atsular.)
- *halako biserekin zubi* BATETARIK *iragaiten za-*
rela (Atsular.)

1. 63. — *Beste ohar batzuk.*

DA eta ZEN aditzen aurretik, gipuzkeraren eraginez, artikulua erantsi ohi zaio adjetiboari. Iparraldean hobeki gorde da mugagabe hori:

- *bere poza adieraztea* ERRAZ *ezta* (Arrue.)

- *ERRAZAGO da... Jaungoikoaren aginduak gor detzen (Arrue.)*
- *ikusita ere GAITZ da sinisten (Arrue.)*
- *gurekin agintia
ERRAZ da izaten (Lexo.)*
- *ume koskorrak ama galtzean
egun bat ZAIL du pasatzen (Iturzaeta.)*
- *ZAIL da dirua sartzen
bolsan duroka (Lujanbio.)*
- *biziyo txarrak engañatzia
animarentzat KALTE da (Xenpelar.)*
- *epel badator, SIÑALE da sua dagola (Urruzuno.)*
- *bithina, ahuntzumea, GAZTE deno, ON da jateko, SAMUR da, UXTER da, SASOAL da (Atsular.)*

Oso jator esanak dira ere ondoko hauek:

- *gaiñerakoan lotsa bear lirake neskatxak GI-ZASEMERI eskurik ematen (Arrue.)*
- *edertasuna bera danaren jauregina ezin ar lezake jarlekurik mantxaren kutsurik DAUKANEK (Arrue.)*
- *irrinzaka aguanian OÑI ezin eraginda esangodok (Mogel.)*
- *BESTEREN aotik egokiago sekulan eztet aditu (Udarregi.)*
- *bajin bat aldiz ondra EDERRIK zeuk eman eta jasua (Iturzaeta.)*
- *bire GALANTIK pasatu zuen bere oñakin korririk (Iturzaeta.)*

Azkeneko bi adibide hauen kera hori oso bizirik dago Iparraldean.

1. 7. — *'ERREGE' ez da izen arrunt bat, pertsona-izen propio baizik.*

Honetan ere dudarik batere ez dago; eta gaurko idazleek lardazkatu dute euskal deklinabidea, erderaz 'el rey, le roi' esaten bait da; eta ez 'Rey, Roi' 'Joanes' edo 'Maria' erabiltzen diren bezela.

On izango da, nik uste, 'errege'ren deklinabidea oso rik ematea:

errege -
errege - K
errege - rI
errege - rEN
errege - rEKIN
errege - Z
errege - GAN
errege - GANA
errege - GANDIK

Hona hemen etsenplu batzuk, Ekialdetik Mendebaldera:

— *benedika itzazü gure Aita Saintia, gure Jaun Aphezküpia, gure erretora, gure ERREGE (Zuberoko GÜthüna.)*

— *ERREGEREN prokuradorik egin batzarri ederra (Etxahun.)*

— *egun batez txispa bat fan zitzazun ERREGERI eskiuara (Mendigatxa.)*

- *ERREGEK hartarakotzat hautatu eta izendatu zinituela (Atsular.)*
- *ERREGE serbitzera naio det juan (Iturzaeta.)*
- *Madrilla joan da ERREGE preso zuten artu (Udarregi.)*
- *ERREGEGANDIK bi zaldun ziran kondiagana etorri (Zapirain.)*
- *etzion inbidiarik ERREGERI ere (Urruzuno.)*
- *eztauka ERREGEK ez bigunagorik ez obagorik (Mogel.)*
- *ERREGEK orduan zabaldu eban... joan san ERREGEGANA... erakutsi eusezan buruek ERREGERI... Ikusirik ERREGEK ez eukala miñik... ERREGE gaixo dago (ikus Barandiaranen ipuinak, III, 32, 33, t. a.)*
- *prestau egizue biotz biloiz gauza ez onetan zeuen ERREGERI dagokan ostatua (Añibarro.)*

eta euskeraz agertu den lehendabiziko liburua hitz haue-
taz hasten da:

- *ERREGEREN advokatu bidezko eta nobleari... Bernard Etxeparekoak.*

Era berean deklinatu izan da 'Faraon' hitza: 'faraonek', 'faraonen', eta abar. (Ikus Gerriko, esate baterako; eta Atsular.)

Gauza bera gertatzen da 'etxe' hitzaz, etxe hori norberarena denean:

- *ez bortian ez ETXEN gal dezan ardirik (Etxahun.)*

- *arotzaren ETSEN sukaldarreko pala zurez*
(Erronkariko atsotitz.)
- *jente guziua egoiten da ETSEN* (Mendigatxa.)
- *onki sinatruk balio du ETSEN eta karriketan*
ebiltako (Mendigatxa.)

'Etxe' hitzaren berezketa hau bizirik dago Iparraldean.

1. 8.— '*ARIMA*' hitza bizigabeen arabera deklinatzen.

'Euskaldun fededun' esaerak idaroki lezakeanaren kontra, eta sinistunen ustez arima hilezkor izanagatik ere, '*ARIMA*' hitza (eta gauza bera '*izpiritu*', '*gorputz*' eta antzekoak) bizigabeen arabera deklinatzen da. Esate baterako:

- *ez dute ornituko ANIMAKO jakinduriarik, ez dituzte aditu ESPIRITUKO gauzak* (Arrue.)
- *ala sortuko du gure ANIMETAN benetako atsegina* (Arrue.)
- *artua duen ANIMAKO garbitasuna adierazotzeko* (Arrue.)
- *ANIMAKO agortasuna* (Arrue.)
- *gero ikusiko degu*
denak Josafaten
beren ANIMETARA
gorputzak joaten (Lexo.)
- *kezkarik gabe garbi ipiñi*
bere ANIMAKO lana (Imaz.)
- *sabelak emoten deutsu ardura geijago ARIMAKO gauzak baño* (Mogel.)

— gure ANIMAKO etsaiek (Gerriko.)

— kentzen du ANIMATIK (Gerriko.)

1. 9. — 'EGUZKI' hitza, aldiz, bizidunen arabera deklinatzen.

Alderantziz, eta jentilak aspaldidanik akabaturik eta ehortzirik egon arren, euskaldunek modu berezitara erabili bide dituzte 'EGUZKI' eta 'ILARGI' hitzak.

Hona hemen 'eguzki'ri buruzko adibide harrigarri batzuk:

— *begira bada eguzkira. Ogeitabost milloi legua botatzen dituzte lurretik BEREGANA* (Arrue.)

— *orren antz gutxi bat EGUZKIAGAN daukagu* (Gerriko.)

— *EGUZKIAGANDIK berotasunak prozeditzen duen bezela* (Gerriko.)

— *EGUZKIAGAN ipiñi digu gure Jaungoikoak misterio onen antz eder bat* (Gerriko.)

2. - Mugagabea 'hau, hori, hura' adjetiboekin, eta aditzarekin

2. 1. — *Mugagabea eta 'hau, hori, hura'.*

Mugagabeak 'HONETAN', HORRETAN' eta 'HARTAN' adjetibo erakusleekin erabiltzen dira (erderaz, 'singular'ekin esango genuke); eta ez 'hauetan', 'horietan' eta 'haietan' delakoekin:

- zenbat urte HORRETAN ari zera hori ikasten?
- zenbait aste HONETAN hori entzun dugu
- hamar hilabete HARTAN ez zuen ikusi

Lotura hau, nahiz erdaldun belarriei oso bitxi gertatu, guztiz bidezkoa eta bizia da Euskal Herri osoan.

Hona hemen adibide batzuk:

- *hamar urthe HUNTAN bizi niz esklabo (Etxahun.)*
- *neronek ere aditu diyo
esaten asko gizoni:
lau urte ONTAN biziya kendu
zaiola zenbait personi (J. R. Taberna.)*

- *bi urte ONTAN doble ta geio pagamentuak aziyak* (Iturzaeta.)
- *zortzi egun ONTAN nun izan zera, pikaro burugabia?* (Fernando Amezketarraren emazteak galdetu.)
- *sei urte ONTAN gerla ari da asteen bezain berri da* (Boryel.)
- *bi urte ONTAN pazientziyan ez naiz egondu gabia* (Zabaleta.)
- *ogei ta sei urte ONTAN ainbeste desgrazi* (Zabaleta.)
- *iru eun ONTAN emen ai gaittuk* (Ataunen Barandiaranek bildua.)
- *bost egun ONTAN ez det pikorrikan egin* (Xenpelar.)
- *laur egun HARTAN ehortzia* (Haraneder.)
- *laur egun HUNTAN hila* (Haraneder.)
- *bi urthe HUNTAN* (Ademak Azkueri egindako gutun batean.)

2. 2. — *Mugagabea eta aditza.*

Hildo beretik, mugagabeak SINGULARRA behar du aditzean beti. Nahiz, kopuruari dagokionez, bi, hiru, mila, asko, ala majina bat izan. Zuberoan erregela hau OSOKI betetzen da; besteetan, erdalkeria aurreratu ala, ahuldu egin da erregela. Ikus dezagun atalka:

a) *Numeralekin.*

Zuberoan hau bizirik dago gaur bertan. Hona hemen Mizpiratzegi xuberotarrak diona: 'Si le substantif est à

l'indéfini, comme un mot précédé d'un chiffre par exemple, on doit employer la forme verbale exprimant le complément au singulier. Ex.: Tu donnes LES livres = *libriak emaiten dütüzü*. Tu donnes DIX livres = *hamar librü emaiten düzü*. ('Dictionnaire Français-Basque', 133).

Ez, ordea, Zuberoan bakarrik, segidan agertuko den bezela:

— *zazpia sos balio DINA saltzen beitü hamabia*
(Etxahun.)

— *hirur etxalde BENIN galdü aitagati* (Etxahun.)

— *bi berset dolorusik nahi DIZUT khantatü*
(Etxahun.)

— *zük BADÜ*

ZÜLA *bospasei amore* (Etxahun.)

— *Biñau gaizuak hamar lüs aisa galdü ZIN*
(Etxahun.)

— *ezagütürük ezi merexi ZIELA*
holako süjet nublek bi koplá (Etxahun.)

— *amasei milla persona omen ZAN*
España onetatikan (Udarregi.)

— *pasatzen DUTE amaika inbiri* (Lexo.)

— *gure gañera DATOR*
amaika eraso (Lexo.)

— *jaun prestu oiengandik*
DEGU milla grazi (Lexo.)

— *aspaldiyan pasa DU*
bost persekuziyo (Lexo.)

- *orreatik egiten al DEK
milla fantasiya? (Xenpelar.)*
- *iya bi urte DA nerekin
tratatutzen zala asi (Saiburu.)*
- *amaika mutil gazte
BADABILL ondora (Lujanbio.)*
- *nere gorputzak BADU
bost alabantza (Imaz.)*
- *milla grazia ematen DEUTSAT
au ordenadu dauen Jaunari (Mogel.)*
- *zazpi urte DA
etzaitudala ikusi (Zapirain.)*
- *bost kontu eder jakin biar DU
munduan bertsolariak (Xenpelar.)*
- *BADUTE milla aitzaki (Xenpelar.)*
- *iru bakarrik aitatuko DIZUET (Gerriko.)*

Atsularrek oso nahasirik du puntu hau, nahiz batzutan ondo idatzi:

- *egiten DUZU zeure baithan barrena mila pensu eta gogoeta, mila dorre eta gaztelu (Atsular.)*
- *mila bekhatu, malizia eta enganamendu egiten DUTELA (Atsular.)*

Etxeparek ongi dio:

- *milla gizon gaixtorik DA emazte batendako*
- eta Arueko Tartasek:
- *edirenen DUZU laur kapitulu ene librian*
 - *hirur gauza gomendatzen DRAUZIET*

— *erranen den bezala, salbatzeko bi gauza behar DA*

eta Erronkariko Mendigatxak, ez beti aditzaren ahuleziaz:

— *aita batek alabari
egun batez erran zaun:
BADUN ogeitabortz urte,
eta bordaltu bear dun.*

— *aren gaztezutiuan kemenko mitilek egiten
emon ZEIN bi kuadrilla*

— *anke ZIOLA nik bino bi urte oboro*

— *solo irur egun igaro ZION oian*

— *orai berian igari DUD Erronkarian amaborz
egun*

'Bost' eta 'hamaika' mugagabetzat hartu ohi dira (=muchos, un grand nombre de'); baina 'zazpi'rena ez da horren garbia. Nola azal bertsolarien 'mila'rena, eta Gerrikoren 'irua'?

Areago: gaur berton ere ez Gipuzkoan eta ez Bizkaian lotura bidezko hau arras nahasia denik ez dut uste. Oker entzun ez badut, Bermeo aldean hori entzuten da; eta Joxe Azurmendi nere adiskideak dionez Zegama aldean bizirik dago ere.

Erderan murgilduta bizi garenez gero, bati baino gehiagori itzuri zaio euskal xehetasun bitxi hau. Baina aipatu ditudan bertsoek, Gipuzkoakoak izanik, erderakadaren berritasuna salatzen dute.

Zuberoko modu jatorrari menegin egin behar ote zaiionetz, ez da oraingo nere arazoa.

Gauza bakar bat diot nik hemen: Zuberoko modua dela euskalduna den bakarra.

b) *'Indefinido, indéfini'* deritzaten adjetiboekin.

Kasu honetan ez dago dudarik; eta geure lotura-moduari eutsi behar diogu nire ustez. Hona hemen adibide ilara argitsu bat:

'Zuberoko GÜthüna' delakotik:

- *noiz ere uste beitzü bekhatü murtal ZUN-BAIT egin düzüla*
- *ene bekhatiegatik egin BEITZIAN haiñbeste nigar*

eta Arrasateko erretzearen oroitzapeneko bertso zaharretan:

- *eskerrik asko emaiten DEUSAT*
Andra Santa Maiñari

Etxahunek hau dio:

- *estatu horrek DEREIZÜ hanitx uhure*
- *behar DUZUGU eman zumait berset berri*
- *nahi ZUNUKILA entzün zunbait*
üskaldün koblakari
- *Parisen BADA andere*
zunbait unest düda gabe
- *estranjer ere zunbait BADÜZÜ han*
- *hanitx jente BADÜZÜ mahañin*

Eta Gregorio Arrue gipuzkoarrak:

- *gizonen iritziak ainbeste desberdintasun eta*
gorabera BADAUKATE geron begiaz dakuski-
gun lurreko gauzen gañean

- zer propositu oi DARAMA askok konfesiora?
- egiaz mesederik asko egiten DIO pekatu bakar batean erori danari
- askok ez oi DU pentsatu nai, pentsatzen ezta na etorriko ez balitz bezela
- eztago hitz loiak baño anima geiago galtzen DUEN infernuko asmaziorik
- nola lantegi batzuetara lagun geiago batutzen BAITAN
- lagun gutxi oi DAUKATENEAN
- askok ondo gogoan josita iduki bear LUKEANA

Gauza bera Mogel bizkaitarrak:

- asko nekezaleri esan BAZEUNTSA
- kalte geijago izango DAU
- etorkizunak emoten DEUTSU orrenbeste bildur?
- bati baño geijagori entzun DEUTSAT
- ez neban sinistuko baserritar batek jakin LEIJALA ainbeste izen

Gogora ditzagun Etxepare zaharraren esakuntza jator batzuk:

- orhit adi nola DUIAN egin anhitz bekhatu
- nihaurk ere uken DIZIT zeinbat ere amore
- anhitz plazer ukhen BADU, anhitz behar dolore
- ni bezala, anhitz DUZU halakorik munduian
- Jeinko ezten bertze oro DAGO zure azpitik
- zuk bezanbat dignitate mundu orok EZTUKE

— *hark orori emanen DIK bere merexituia*

eta Tartasen beste batzuk:

— *erranen DU zonbaitek*

— *zergatik hanbat hon lurrian biltzen DUZU?*

eta Atsularren mordo bat, beste milaren artean hautatua:

— *zerbait kalte ethor ZEKION gogoanbeharrez eta beldurrez*

— *anhitz malizia eta phentsu gaixto sor ZITE-KEIELA*

— *anhizetan egiten DERAKUTE etsaiek hanbat ongi eta ontasun*

— *Perikles famatu hark mantenatzen ZUEN bethi ere bere herritik kanpoan zenbeit gerla*

— *hek anhitz kalte eta nahasketa egiten BAITUTE*

— *anhitz malizia erakutsi izatu DU alferkeriak*

— *anhitz desenkusa eta estakuru edireiten DU*

— *anhitz iguriki DIO eta igurikitzen DIO zahartu hutsezko phonduraino*

— *egun batez galdegin zeraukaten Aletsandro Handiari ea nolatan erdietsi eta irabazi ZUEN hanbat biktoria*

— *bekhatu guti DUZUNEAN*

— *egiteko guti emaiten DIO*

— *bekhatu gehiago DUZUNEAN*

— *trebatuz gero anhitz gauza egiten DA*

— *nola eritasun handiak, sendatuz gero ere uz-*

*ten ohi BAITU bere ondotik zenbait erro gais-
to, zenbait kutsu, narrio eta arrazadura, hala
uzten DU denbora luzeaz bekhatutan egoiteak
ere bere ondotik zenbait ondore gaixto*

— *anhitz BAITOHA garaziatik garaziara*

— *hartzaz orhoiturik egiten DU zenbait hats-be-
herapen*

— *benturaz anhitz BAITAGO orai ifernuan*

— *zertan pentsatzen ohe duzu zuk, orainokoan
ere, buruan ile DUZUN baino bekhatu gehiago
egin DUZUN horrek?*

— *zeren hanbat ongi eta ontasun egiten DERA-
KUN*

— *giristino onek urthe batez anhitz obra on egi-
ten DUTE*

— *anhitzi gerthatzen ZAIKANA*

Erronkarin ere egoki erabiltzen zen hau:

— *nai NOKE anitx gaiza erran*

— *anke berze gisako arbole anitx aztan DELA*

— *zor korren pakatiagatik saltu DA kainbat ar-
bole*

Ez nuke nahi, halere, irakurleak honetan intelektual-
keriarik txikiena ikus lezan. Entzun ditzagun bertsola-
riak orain.

Iturzaeta jatorra aurrenik:

— *euskaldunaren batzokia da
Azpeitiako Loiola,
aitona pranko kendu DIGUTE
malkuak zerizkiola*

- *anima asko ofenditzen DA
seigarren mandamentuan*
- *dudarik ezta, obligazio
asko DIOGU Jesusi*
- *ainbeste lotsa, neke ta pena
gugatik ZUAN ikusi*
- *gugatik pasa ZUAN
ainbeste pena*
- *BADUTE lanik asko
beren animetan*
- *zenbait persona BADA
mingaiñ beltzekua*
- *oinguan azaldu DEK
ainbeste kolore,
eurekin EZTADUKAK
nai ainbat balore*
- *gaizto asko jartzen DA
onan izenez...
oker asko jazten DA
zuzenen jantziz*
- *zein dauden itxusi
askok DU ikusi*
- *aurten orrena persona askok
egin du juramentuba*
- *nai bada ikasi esan DIGUTE
fedeko asko egia*
- *arrotasuna mundu onetan
daukagun gaitzik txarrena,
altu-ustian dauan askori
joaiten DIO barrena*

- *bei onek egin DU
asko azio txar*
- *zenbaitek ez DU pentsatzen onek
zer lezakean ekarri*
- *oinbeste gauza igartzen DEGU*
- *bajeza asko botatzen ZAIGU*
- *konpaiñi ontan ainbat jakintsu
beste klasetan ote DA?*
- *askok uste DU ez dadukala
euskerak edertasunik*
- *zenbaitek EZTU gogoik emateko*
- *langille asko nekian
ari DA jornal merkian*

Berdin ere Udarregi bertsolaria:

- *txiripa asko pasa
ZIOTEN alkarri*
- *zenbaitek EZTU ganadubakin
suerte onik merezi*
- *orrenbeste urte DA
Kristo jaio zala*
- *konfesatzera joanda
zenbaitek zer DAUKA?*
- *zenbaitek adituta
egingo DU farra*
- *esanda ere zenbaitek
sinistuko al DU?*
- *aurten orrera persona askok
izan DU juntamentuba*

- obrero askok segitu nai **DU**
zortzi orduko lanian
- askok beñipein beti disponitu **DU**
ofrendarekiñ juatia
- anima asko salbatutzen **DA**
limosna dala mediyo
- desordenuak **BADAKAR**
makiña bat kalte

Eta Txirrita:

- eta zerorrek ez badakizu
galde **ZAIOZU** askori
- gizarajoak **BADU** beregan
makiña bat desgrazia

Boryel nafarra gogora dezagun orain:

- aita amek pena asko
jasan **DUTE** guretako
- halako zombait ere bizi **DA**
Españan ala Frantzian
- ene izpirituan
BAZEN zenbait bertsu
- zahar bezanbat gazte
BADUA mundutik
- yeloskuan bizi **DELA**
nexka gazte anitz

eta Lexo segidan:

- aspaldidanik egin **DIT**
makiña bat burla
- komentuan zer pasa dan
askok **DU** jakindu

- *guregatik ibilli DA*
ainbeste komeri
- *sendatu DUTE zenbait*
anima eritu
- *langillearen izerditikan*
zenbaitek nai DU zupatu
- *zenbait nagusik egiten DAKI*
gero gañetikan farra
- *ortik naigabe asko*
DATOR ingurura
- *ardi asko faltatu*
ZAIO zar da gazte

Saiburuk hau dio bertso batean:

- *nobiyo askok egingo DIZU*
beste orrenbeste utsegin
(bi aldiz doa bakarrean aditza hemen.)

eta Lujanbioren bertsoetan hauek irakur ditezke:

- *askok galdetutzen DU*
gizon oi non dan
- *pasara eman DIO*
zenbait bertso zarri
- *ori berdintzen lan DU*
gaur zenbait medikuk
- *urte asko DUTENAK*
beren bizkarrian
- *festak egingo DIZKA*
askok ingurutik

eta Imazen bertso-paperetan:

- *mezak gutxik entzuten*
DITU debozior
- *desprezio ta injuri asko*
jendeak egiten ZION
- *antxe BADAGO zenbait*
pena eta neke
- *mediku askok egiten ZIYON*
Inaziyori bisita

eta Pello Errotarenetan:

- *sekula EZTET ikusi*
oinbeste komeri

eta P. Zabaletarenetan:

- *saltsan sartzian obe degula*
askori aditzen ZAIO
- *onenbeste kastigu*
al DEGU merezi?
- *makiña bati kendu DIOTE*
osasuna ta biziya

Xalbadorrek hau kantatu zuen:

- *heriotzeak egin arazten*
DAUKU zorbait gogoeta

eta Zakarrak:

- *askok esaten ZIDAN*
nuela berandu

eta Zapirainek:

- *gure kondesa bixitatzera*
etortzen etzan gutxi ZAN

eta Xenpelar bertsolaria bukatzeko:

- *azal ederragua DU*
zenbaitek orpuan
- *egin DA zenbait kamiyo*
- *kantuz eman DIDAZU*
makiña bat pena
- *egunez askok ikusten GAITU*
guazen illunabarrean

Etsenpluen ilara luzea da; baina nahiago dut euskaldunak beren buruz mintza ditezen, ni neure tema bat defenditzen ari naizela inork pentsatzea baino.

d) *Galdera-adjetiboekin.*

Hauekin ere aditza SINGULARREAN, gainerako indeterminatuekin bezela. 'Zer ordu DA?' galdetzen da; ez 'zer ordu dira?'. Baina, era berean: 'zenbat ordu pasa DUZU mendian?', 'zein adiskide ikusi DUZU' (nahiz erantzuna ustez 'plurala' izan); eta abar.

Hona hemen adibide batzuk:

- *zenbat atsegin DUDAN ez duzu pentsatzen*
(Etxahun.)
- *zenbat filosofo munduaren gizaldietan ez DA*
irten? (Arrue.)
- *zenbat kalte egiten ez DUTE beren esaera eta*
liburuakin? (Arrue.)
- *zenbat mesede egin ZIGUN emen salbatzalle*
maiteak? (Arrue.)
- *zenbat anima DAGOEN infernuko su gar izu-*
garrietan? (Arrue.)
- *zenbat lujuriotsu ez DAGO infernuan! (Arrue.)*

- *zenbati ez oi DATORKIO gogora?* (Arrue.)
- *zenbati... kontzientziak eman oi ez DIZKA be-
re dei, kezka ta imurtziak?* (Arrue.)
- *zenbat malko gori bota ETZUAN San Agusti-
nek berak!* (Arrue.)
- *zenbat kalte egiten DOZUBEN* (Mogel.)
- *erri abetan egiña DIGU
zenbat mesede ta grazi* (Iturzaeta.)
- *aren partetik zenbat egin DAN
eliza eta konbentu* (Iturzaeta.)
- *zeñek juzgatu zenbat mesere
egiten DIGUN ark guri?* (Iturzaeta.)
- *zenbat on egin DUAN
Jaungoikuak jakin* (Iturzaeta.)
- *zenbati egin DIO
sabeleko miña* (Udarregi.)
- *zenbat fabore egiñ LEZAKEN
gizon baten talentubak* (Lexo.)
- *iñork ez daki animarentzat
zenbat bentaja DATORREN* (Lexo.)
- *zenbat gizon aundik
propina eman DIT* (Lujanbio.)
- *zenbat persona egun orietan
joan DAN konfesatzera!* (Imaz.)
- *zenbat pena ta mixeri pasa DEZUTEN*
(Zapirain.)

eta aspaldiko Tartasek bide beretik:

- *gugati zonbat urhats, zonbat jauzi eta laster
egin DIAN gure jaunak konsidera ezazu.*

Erdal estrokturek idarokitzen digutenaz arras bes-
taldera, euskerazko indeterminatuari *SINGULARRA* da-
txeko.

3. - Ene / neure, Hire / heure, t. a., berezketa

Gaurko idazleon luman (neurean ere bai!) nahasketak haundia dago honi buruz, euskerak berezten dituen gauzak berriz ere erderak ez bait ditu berezten; eta euskalki osotan ere bada nahaspila franko. Zubereraz semantikazko eremu guzia hartu bide dio 'ene' delakoak, 'neure' delakoari. Gipuzkoan 'nere', 'zere', eta horrelakoak gaizkitu egin dute egoera. Eta bizkaitar batzuk, bizkaieraz ari direlako nunbait, beti 'neure', 'geure', eta sail horretakoak erabili behar bide dituzte; bizkaieraz 'nire', 'gure', eta abar, ez balira bezela.

Gauza bera gertatzen da NI / NEU, HI / HEU, t. a. sailean. Hauei buruz halere ez naiz luzatuko. Irakurleak badu nora jo: Altuberan 'Erderismos' liburu bikaina.

3. 1. — NI / NEU saila.

Ohar eta adibide bakar batzuk soilik (ikus 'Erderismos', 96 gn. orr. eta urrengoak).

Lehenengo lerrokadan izenorde *normala* doa; eta bigarrenean, 'slash'en ondoan, galdegai-izenorde *azkarra*:

NI / NEU, nerau
HI / HEU, herori
HURA / BERA
GU / GEU, geroni
ZU / ZEU, zerori
ZUEK / ZEUEK ,zerok
HAIEK / BERAK

Bien arteko desberdintasuna, *indar-kontu* bat da.

Galdegaia (frasearen kakoa, edo erantzun nagusia, esan dezagun) inezordea bera denean, izenorde *azkarra* erabiltzen da; eta esakuntzaren galdegaia besterik denean, izenorde *normala*.

— atzo etorri nintzen *ni*

(alegia: NOIZ ETORRI ZINEN? ATZO etorri nintzen ni)

— *neuk* esan nizkion egundokoak

(alegia: NORK entzunarazi zion merezi zuena? NEUK.)

Gogora ditzagun adibide argitsu batzuk:

— *erran itzazü... zure bekhatiak oro, ZIHAURTAN ezagützen tüzün bezala* (Ziberuko Gütthüna.)

— *NIHAUREK ene faltaz NIHAURI zerratü dütüt zelüko borthak. NIHAUR ene faltaz jarri niz lanjerian* (Z. G.)

— *GEROK egin nai ez baditugu artarako eskatzen diran gauzak, gerea izango da errua* (Arrue.)

- *itxi daiogun oni gerorako, ta NEUK aztertuko dot zure jakiturija andia (Mogel.)*
- *NIK pagauko dot ardaua, ta pagau egizu ZUK bazkari on bat (Mogel.)*
- *NEUK emongo deutseet arpegi justiziako opiziale diruzaljai (Mogel.)*
- *Peru, ez dantzuzu ZUK? (Mogel.)*
- *ZUK alan dinozu orain (Mogel.)*
- *ZEUK ikusiko dozu (Mogel.)*
- *esan digute kargu aundiak. dauzkagula gurasuak ondo zaitutzen GEU eta geren familiaren pausuak (Iturzaeta.)*
- *etzan sugoia SUK jo senduna, NEU nintzan (J. M. Barandiaran.)*
- *GIHAUR beikira legiaren begiratzaille gaixtoak (Tartas.)*
- *bekhatuak eta bekhatuzko obrak baititugu geure-geureak eta GEROK eginak (Atsular.)*
- *ZERORRI uzten deratzut, ZEURK egizu justizia (Axular.)*
- *GEURK gure barruan ditugu (Gerriko.)*
- *ori sendatzeko izan ditekean erremediorik egokiena eta eragilleena da, gere burua ondo GEURK ezagutzea, eta orretarako gere pekatuak banaka examinatzea (Gerriko.)*

3. 2.— ENE / NEURE saila

Jar ditzagun, hasi aurretik, bi adjetibo-sailak alkarren ondoan bi ilaratan:

NIRE (=ENE)	/ NEURE
HIRE	/ HEURE
HAREN	/ BERE
GURE	/ GEURE
ZURE	/ ZEURE
ZUEN	/ ZEUVEN
HAIEN	/ BEREN

Eta azter ditzagun esakuntza batzuk:

— HAU ENE etxea da=HAU NIRE etxea da.

ENE lehenengo pertsonakoa da (1); HAU hirugarren pertsonakoa (3). Pertsona-kidetasunik? Ez=1/3. Beraz, ENE sailekoak erabili behar.

Eman dezagun orain beste hau:

— hau NEURE etxea *dut (nik)*

NEURE lehenengo pertsona (1); NIK lehenengo pertsona (1). Pertsona-kidetasunik? Bai=1/1. Beraz, NEURE sailekoa dagokio.

— HORI ZURE etxea da. (3/2). Beraz, ZURE ongi da.

— ZEURE etxea hondatuko duzu (zuk) 2/2 ZEURE ongi da.

Hauta ditzagun euskal literaturako etsenplu jator batzuk:

— *HAREN haurrak eta ENIAK aurride oso lirarte* (Etxepare.)

(3/1). 'haren' eta 'ene' ongi, beraz.

— *A bizi dau BERE zoruak, eta ZU ZEURIAK* (Moguel)

(3/3) eta (2/2). Beraz, 'bere' eta 'zeure'.

- ezta ZURE bururako GURE jakituriya (Mogel)
(2/1). Beraz, 'zure' eta 'gure'.
- GUREAK dira FALTAK (Atsular)
(1/3). Beraz, 'gure'.
- BEKHATUA ZUREA da, BARKHAMENDUA
ENE (Atsular)
(3/2) eta (3/1). Beraz, 'zure' eta 'ene'.
- GUK GEURE buruan daramagu (Atsular)
(1/1). Beraz, 'geure'.
- ZUK ZEURE neurria bete (Atsular)
(2/2). Beraz, 'zeure'.
- ENE guziak ZURE dirade, eta ZUREAK ENE
(Haraneder)
(1/2) eta (2/1). Beraz, 'ene' eta 'zure'.
- HAU da ENE manua (Haraneder)
(3/1). Beraz, 'ene'.
- orki zak YORE umetarik, iaurek egiten iuana
YORE amari (Mendigatxa)
(2/2). Beraz, 'heure' (erronkarieraz, 'yore')
- ENEAK dira FALTAK, ENEA da HOBENA
(Atsular)
(1/3) eta (1/3). Beraz, 'ene'.

Hortaz: ADITZARI DATXEKON IZENORDEA ETA ADJETIBOA PERTSONA BEREKOAK DIRENEAN (pertsone-kidetasuna dagoenean, aditzaren ekintza-bihurrera bai-legoan) 'NEURE' SAILEKOAK ERABILTZEN DIRA; ETA KIDETASUN HORI EZ DAGOENEAN, 'ENE' SAILEKOAK.

Galdegaiaren eraginak, bizkaieraz batez ere, nahasi egin du erregelak haur, batez ere adjetiboa aditzaren aurretik doanean.

Hona hemen adibide mordo luze bat. Parentesien artean azalpen batzuk ipiñi ditut.

- A) — *zer ere hon baituzuie, ORO dira ENIAK* (Etxepare)
- *zuiegatik ekarri dut gero NEURE bizia* (Etxepare) (Ongi da: ekarri dut NIK (1) NEURE (1) bizia)
- *ENE izenian anhitzetan galdeginek limosna. ZUIEK ukhen baituzuie hetzaz guti ansia* (Etxepare)
- *ordu hartan diakusazut galdu NEURE buruia* (Etxepare) (Alegia: NIK dakusat NEURE burua, 1/1)
- *NEURE gogoa nerakutson sekretuki* (Etxepare) (NIK NEURE...)
- *dardoak bano lehen liro erdira ENE bihotza* (Alegia: HARK erdiratuko luke ENE bihotza, 3/1)
- *ENE gogoa nola baita* (Etxepare)
- *ENE pena sar dakion bihotzian barrena* (Etxepare) (ENE pena HARI sar dakion: 1/3)
- *harganiko partitzia ENE eihargarria* (Etxepare)
- *ENE ustian* (Etxepare)
- *ENE gogoa unsa eztakusazu* (Etxepare) (ENE gogoa ez dakusazu ZUK, beraz 1/2, 'ene')
- *ENE arima jalgiren da... kanpora* (Etxepare)
- *ENE bihotz eta arima zurekila dirade* (Etxepare)

- *ENE unsa eginak orai oro gaitz dira* (Etxepare)
- *ez dot oraindino Jaunaren izenik enzun NEURE umeen aoti bere* (Mogel) (ez dot NIK enzun... NEURE umeen, = 1/1)
- *NIRE etxian... jan aurretik alan egin oi da* (Mogel)
- *eruango zaitut egun batzuketako NEURE etxera* (Mogel) (alegia: eruango zaitut NIK NEURE etxera, 1/1, 'neure')
- *emongo dabela kerellaren bat NIRE kontra* (Mogel) (EURAK emongo dabe NIRE kontra, 3/1, 'nire')
- *zertan dagan NIRE bildurra* (Mogel)
- *NIK eztakit beste euskerarik NEURE guraso ta auzokoei entzunda ikasi deutseedana baño* (Mogel) (1/1, 'neure')
- *ez dakusk barriz NIRE bizitza ona?* (Mogel) (ez dakusk HIK NIRE bizitza ona?; 2/1, 'nire')
- *edirenen duzu laur kapitulu ENE liburian* (Tartas) (2/1, 'ene')
- *igaren udan... egin dut NEURE loan amets bat* (Tartas) (egin dut NIK NEURE loan, 1/1, 'neure')
- *ENE euskara eta lengajia eztakit aprobatia izanen denez* (Tartas)
- *hau edireiten dut NEURE alde eta fabore* (Atsular) (1/1)
- *ENE enseiu aphur hunek kilika zinitzan eta gutizia bertze enseiu hobeago baten egitera,*

- eta ENE hemengo falten ere erremediatzera*
(Atsular) (ENE... hunek kilika eta gutizia zinitzan ZU, 1/2)
- *inguratu nuen itsasoa NEURE mugez eta mugarriez* (Atsular)
 - *ENE sorbalden gainean egin zuten egur BEKHATOGREEK* (Atsular) (1/3)
 - *NIK NEURE sorbalden gainean errezibitu nituen azoteak* (Atsular) (1/1)
 - *ENE baitan dago orren azken ilabetiaren 25-ko karta* (Mendigatxa)
 - *obroena barragarritako izanen zazka ENE astakeriak* (Mendigatxa)
 - *oraigunian il zitzaitadan ÑORE mentian adexkiderik andien ekundana* (Mendigatxa) (hil zitzaidan NIRI NEURE... 1/1 'neure')
 - *ez naiz NEURE burutik mintzo* (Atsular) (=ez naiz NI NEURE burutik mintzo, 1/1, 'neure')
 - *ENE kontra ibili zara* (Atsular) (1/2, 'ene')
 - *orai ENE aldia da, lehen ZUREA zen bezala* (Atsular)
 - *NIRI NEURE aitzinekoak utzi derautan azienda haur* (Atsular)
 - *manatuko dut NIK ere NEURE ondokoa* (Atsular)
 - *gozatu nahi dut NIK ere NEURE denboran* (Atsular)
 - *NEURE onen erdiak emaiten derauztet probei* (Atsular) (1/1)

- *etsaiari ENE amoreakgatik barkha diazozuela* (Atsular) (1/2)
- *gelditzen naiz NEURE baithan* (Atsular)
- B) — *pensa zak hura dela HIRE salbatzailea* (Etxepare) (3/2, 'hire')
- *egin ezak HEURE ezagutzia... hortan baituk HEURE deboziona* (Etxepare)
- *regla ezak egun oroz onsa HEURE etxia* (Etxepare)
- *HEURE gauza guzietan emak dilijentzia* (Etxepare)
- *maite jitubek IRE odoloste, lukainka, gibel...* (Mogel) (alegia: HAIEK maite dizkitek HIRE odoloste, 3/2, 'hire')
- *erhogoatan badaramak HEURE mende guzia* (Etxepare)
- *zer aterako dezu munduko irabazi, anditasun eta leunkerietatik, baldin ZERE anima betiko galtzen badezu?* (Arrue)
- *NEUK aztertuko dot ZURE jakiturija andija* (Mogel) (1/2, 'zure')
- *ZUK aterako bazendu ardaua ZEURE kontura* (Mogel) (2/2, 'zeure')
- *ZEURE eskua zabaldu ta guztiok bedeinkatu gagizuz* (Mogel)
- *minberatu ez ditezen ZURE belarriak* (Mogel)
- *ZURE zaanak agirijan dagoz* (Mogel)
- *ZURE berbeetia DIABRUBAK BERAK bere aituko eztau* (Mogel)

- *eztuzu ZUK ZEURE arrazaz ukhatu, etzara ZEURE leinutik eta ethorkitik hastandu (Atsular)*
 - *ZEURE eskuan dituzunak utzi dituzu galtzera (Atsular)*
 - *ikhusazu ZEURE itsutasuna (Atsular)*
 - *hala doa JAINKOA ere ZURE animatik ihes eginaz (Atsular) (3/2, 'zure')*
 - *indarra eta haizea eman ahal diazaio SPIRITU SAINDUAK ZURE gogoari (Atsular) (3/2)*
 - *ZUK ZEURE neurria bete (Atsular)*
- D)
- *nola hizan redemitu HAREN odol sainduiaz (Etxepare) (Ongi da: nola haizen HI redemitu HAREN odolaz, 2/3, 'haren')*
 - *graziak oro BERE eskuian nahi duien orduian (Etxepare) (Alegia, HARK BERE eskuan, 3/3, 'bere')*
 - *baitu BERE odolaz karioki erosi (Etxepare)*
 - *kontenplatu behar dugu... HAREN pena handia (Etxepare) (1/3)*
 - *estenditzen (da) orotara HAREN potestatia (Etxepare)*
 - *NORK BERIA baiezila emazterik ez hunki (Etxepare)*
 - *NORK BERIA bertziari eztu nahi partitu (Etxepare)*
 - *orduian ere BERE eskuian dik grazia guzia (Etxepare)*

- *AITAK BERE haur maitia gaztigatu ohi du (Etxepare)*
- *AK uste dau eztaguala BERA legezko barberorik (Mogel)*
- *ezagutuko du BERE jakinduriaren laburtasuna (Arrue)*
- *HARK BERE ahoaz erran (Tartas)*
- *uraxe dala AREN zentroa, AREN azkeneko eta zorioneko fiña... eta BERE indar guziarekin nai luke BERE zentrora eldu (Gerriko)*
- *istoriano BATEK dio BERE liburian (Tartas)*
- *aita BATEK BERE semiari ofiziorik erakusten etzisionean (Atsular)*
- *beraz hunelatan arrazoinekin edukiko dugu GUK ere fidantzia handia eta esperantza be-roa GEURE Jainko baithan eta HAREN miserikordian (Atsular)*
- *orduan behar duzu ZUK Jainkoa baithan eta HAREN miserikordian fidatu eta esperantzatu (Atsular)*
- *bertze erremedio guztiak akhitu direnean, HARENAK hasten dira (Atsular)*
- *HARK BERE azken finean egin zuen enseieua eta penitentzia-itxurapena, ibentzen zaiku GEURE begien aitzinean etsenplotzat (Atsular)*
- *BERE burua ZURE alderakotzat zordun erakusten du (Atsular)*
- *kontu egizu ezen probe hura dela Jainkoa be-
ra, zeren HAREN izenean eskatzen zaizu, HA-*

REN izenean emaiten diozu, eta Jainkoak ere, BERARI emaiten baitzinio bezanbat, estimatzen du (Atsular)

- E) — *ainbeste desberdintasun eta gorabera badaukate GERON begiaz dakuskigun lurreko... (Arrue)*
- *erregu zaiogun Jainkoari, eta GERON barruan ito dezagun (Arrue)*
 - *GURE gorputzak ur lasterrak bezala dohatzi (Atsular)*
 - *GURE urtheak ethortzen dira joaiteko, eta ez gurekin egoiteko (Atsular)*
 - *GURE bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (Atsular)*
 - *GURE bizia ttipitzen eta laburtzen da (Atsular)*
 - *zahartuko baikina bezala GEURE gauza guztiak egin (guk) (Atsular)*
 - *GEURE baithan baitakigu (Atsular)*
 - *ezin engana gaitzake gu, GURE lehenbiziko aita-ama HEK bezain erraxki (Atsular)*
 - *noiz izanen den GURE azken eguna (Atsular)*
 - *GEURE bizitzea... ordenatzen dugu (Atsular)*
 - *egoite hura da GURE galgarria (Atsular)*
 - *GURE buruko ileak ere khonduak baitadutza (hark) (Atsular)*
 - *badaki GURE bekhatuen berria (Atsular)*
 - *GUK GEUREAK, oraino gehiago balira ere, erremedia baititzakegu (Atsular)*

- *GUK GEURE buruan daramagu (Atsular)*
- *JAUNGOIKOAK GURE obra guztiak kontuan... neurtzen baititu (Atsular)*
- *GURE kontuko denbora da lehen (Atsular)*
- *iragana eta ethorkizuna eztira GURE (Atsular)*
- *egin du GUREAK (Atsular)*
- *han-arteraino GEURE buruak zordun dadutzagu (Atsular)*
- *barkhatu behar diogu GEURE etsaiari (Atsular)*
- *GURI ere GEURE Jainkoak barkha diazaguntzat (Atsular)*

F) — *ZEUEN buruen etsaiak Jainkoagatik egin nahi ezpaduzue ere, zergatik, ZEUEN probetxuagatik eta gehiago bizitzeagatik bedere, etzarete bekhatu egitetik begiratzen? (Atsular)*

— *baldin deusetan ere ene alderakotzat zordun edireiten badituzue ZEUEN buruok (Atsular)*

On izango da, bukatzeko,, Atsularren idazki jator hau:

— *Etzaitezila ZEURE ondokoaren esperantzan, eta hark eginen duen deskarguan fida. Zeren, ZERORREK, bizi zarela, ZEURE arimaz orai konturik egiten ezpaduzu, eta ZEUREK egin duzun falta ZEUREK erremediatzen ezpaduzu, eztezazula pentsa, eztakizula iduri, gero ZURE ondotik ZURE ondokoak, ZUK ZERORREK baino hobeki eginen duela.*

Hildo beretik, eta gutunen hasieran, jatorrago da 'ene' edo 'nire' adjetiboa erabiltzea, 'neure' baino:

— *ENE alaba* (Atsular)

— *ENE ama maitea* (Atsular)

— *zaudete iratzarririk, ENE anaia maiteak* (Atsular)

— *Ene seme: begira ezazu denbora* (Atsular)

4. - Aditzaren problema batzuk

4. 1. — Aditzaren 'infinitiba' eta aditzaren 'partizipioa'.

Ez dakit nik zergatik; baina, aditzak jokatu edo konjugatzerakoan, erderakadak entzuten dira maiz. Uste ditekian baino maizago.

Gaurko euskaldun eskolatu bati galdera hau egin ezker: «Nola esaten da 'ver, voir' euskeraz?», eskuarki hau entzungo dugu: «IKUSI». Euskal gramatkarik gehienek gauza bera. 'Ikusi', halere, ez da 'ver, voir', 'visto, vu' baizik. Alegia:

Ikus = ver, voir

Ikusi = visto, vu

Eraberean, 'cenar, souper' ez da 'afaldu', 'afal' baizik:

afal = cenar, souper

afaldu = cenado, soupé

Lehenengoa 'infinitibo' dei dezakegu, eta bigarrena 'partizipio'.

Herriak berak horrelaxe itzultzen zituen erdal aditzak Erronkarin (Mitxelenak emana du honen berri). Eta lekukotasun berbera utzi zigun Azkuek (ikus 'Car-

tas de Mendigacha a R. M. Azkue', EUSKERA 1957, 163 gn. orr.). Mendigatxak hau idazten zion:

ver = EKUS

callar = IXIL

escuchar = BEA

Eta kakoa horretan datza:

IKUS (infinitibo) IKUSI (partizipio)

GERTA GERTATU

Hots, PARTIZIPIOAK 'IZAN' eta * 'EDUN' HARTZEN DITU BETI LAGUNTZAILE; INFINITIBOAK, BERRIZ, * 'EDIN' eta * 'EZAN'.

Alegia:

{ GERTATU da
{ GERTATU zen

{ IKUSI du
{ IKUSI zuen

{ GERTA diteke
{ GERTA dedin
{ GERTA bedi

{ IKUS dezake
{ IKUS dezan
{ IKUS beza

Aditz-laguntzaileen trukeak, *euskal jatorrizko moldearen galera erakusten du*; erderaz ez bait dago, berriz ere, euskeraz dugun laguntzaile-bitasun hau. 'Gerta da' esateak (edo-ta, simetria, 'gertatu diteke') euskal aditz-laguntzaileen berezitasunaren berririk ez izatea erakusten du; eta erdalkeria hutsa da.

* * *

Arazoa ez alperrik zailtzeko, eta aspaldidanik arkaismo bihurtu zirelako ez ditugu hemen kontutan hartuko antzinako geure 'gerta zedin' (= 'gertatu zen') eta antzekoak. Irakurleak dakikeanez, Etxepareren eta Oihe-

narteren olerki batzutan irakur ditezke horrelakoak; eta, batez ere, Garibairen eta Ohihenarteren atsotitz-bildumetan; eta, noski, Leizarragaren Ebanjelioetan. (Beste batzuk ere aurki ditezke Mitxelenaren 'Textos arcaicos vascos' liburuan.)

Berezketa hau egin ezker, beraz, bion erabilbide zuzena gauza agiria eta erraza da:

Aditzaren egintza EGINKIZUN denean: INFINITIBOA

Aditzaren egintza EGINA denean : PARTIZIPIOA

Esate baterako:

— GERTA diteke (alegia: ez da oraindik gertatu; 'gerta' beraz.)

— GERTA dedila (ez dakigu zertan den; 'gerta' beraz.)

— atzo istripu bat GERTATU zen (istripua gertatua bait da.)

— hori GERTATU da.

Berezpide edo biketa hau bizi-bizirik ezagutu du euskerak euskalki guzietan orain dela gutxi arte (Bizkaian ezpada). Donostian bertan, kalean beraz, eta erderaz ere bazekien gizarte batean, Etxegaraiek egoki erabiltzen zituen joan den mendean:

— *EKUSI dut zeruba*

— *EKUS dezagun aur jaio berriya*

— *oneraño berari diogu JARRAITU*

— *JARRAI zaiogun*

— *illundurikan geraden ARKITU*

— *ARKI dezagun*

— ADITU dutelako Jesusen jaiotza

— gure lege adiña ADI ezazute (ikus bere 'Festara'.)

Nola jakin, beraz, INFINITIBOA zein den euskeraz?

- a)
gertatu		gerta (infinitebo)
harrapatu		harrapa
hartu		har
osatu		osa
bazkaldu		bazkal

Alegia: *partizipioak '-tu' duenean, 'tu' kenduaz.*

- b)
ikusi		ikus
etorri		etor
itzuli		itzul
hautsi		hauts
utzi		utz

Alegia: *partizipioak '-i' duenean, 'i' kenduaz.*

Ohar bat, halere: 'i'ren aurretik soinu oklusibo bat datorren batzuetan, ez da 'i' hori kentzen:

iraungi		iraungi
aurtiki		aurtiki

- d) *'n' batez bukatzen diren partizipioek ez dute al-dakuntzarik izaten:*

esan		esan
jasan		jasan
egon		egon
jan		jan
eman		eman

Infinitebo hori HIRU aditz-modutan erabiltzen da:

4. 11.— *POTENTZIALETAN* (= gauza gerta diteke, baina ez da oraindik gertatu.)
- *ezin IKHUS Jinkua behin ere* (Zuberoko Gühüna.)
 - *ez lezazteke BIL* (Manezaundi.)
 - *ez daiteke SINETS* (Manezaundi.)
 - *meza entzun gabe GERA ditezke* (G. Arrue.)
 - *ezin KONTA nitzake* (Arrue.)
 - *ezin PENTSA liteke zertara joko lukeen* (Arrue.)
 - *ezin SALBA liteke iñor* (Arrue.)
 - *bakarrik Jaungoikoak berez BARKA lezake pekatua* (Arrue.)
 - *GERTA liteke etsamiñatzeko bururik eta denborarik ez izatea; baiña ez GERTATU eta ez GERTATUKO da, eta ezin GERTA ere liteke, damu eta propositu gabe konfesio ona egiterik* (Arrue.)
 - *nola GERA zitekean bada Jesus gloriarantzizita?* (Arrue.)
 - *ez dago izarretatik asi eta jauregi onen anditasun eta zabalera EZAGU ditzakean iñor* (Arrue.)
 - *nork KONTA litzake zeruko izarrak?* (Arrue.)
 - *ezin ASOLBI litezkeala alako batzarrak beren etxeetan iduki nai dituzten gurasoak* (Arrue.)
 - *azal zaizkigutzu beste zernai lanetan ARKI litezkean perillak* (Arrue.)
 - *gurasoak errazen KEN litzakee* (Arrue.)

- *nola SENDA liteke len oñezaz daguana?* (Iturzaeta.)
- *nun SAR?* (esan zion ataundar batek J. M. Barandiarani; alegia, nun SAR naiteke.)
- *egun familia guziuak dakagu eskin artetan egun guzian; eta ez gaizteke ASPER berari begira egitiaz* (Mendigatxa.)

SUBJUNTIBOETAN

4. 12. — **SUBJETIBOETAN** (=gauza ez da egiazki gertatu.)
- *behar diren xedeak HAR ditzagün* (Zuberoko Güthüna.)
 - *ez, jauna, ez, eztüzü nahi GAL dedin bekhatoria; ÜTZÜL dadin zureganat nahi düzü* (Z. G.)
 - *enüzü diñe zü SAR zitian ene bihotzian* (Z.G.)
 - *enezala EZAR alagera* (Z.G.)
 - *lasterreon SAR gaitazan kantoeko zarzaikeran* (Mondragoeko kanta zaharretatik.)
 - *egotik SAR dadinean egiten da gure aragi* (Iruñeko Txapelketako olerkian, 1609.)
 - *gauza guzien Egille eta Jabea bera zala EZAGU zezaten* (Arrue.)
 - *algarreki izanen gira Jinkuak BERHEZ artino*
 - (Etxahun.)
 - *esango dizuet erraz ADI zentzakeen egia au* (Arrue.)
 - *BEGIRA dezagun izar, eguzki, illargi eta zeru ederretara* (Arrue.)

- *JARRAI* zaiogun leial bere dotriña santuari (Arrue.)
- *obeto ikasirik GERA* ditezen (Arrue.)
- *ADI* dezazuten (Arrue.)
- *josirik GERA* ditezen (Arrue.)
- *konbit zorioneko au gizaldi guzietara ZABAL zediñ* (Arrue.)
- *agindu dit... KOMULGA nadilla, eta ondoren ESKAIN nakiela Jesus eta bere amari* (Arrue.)
- *eta eskeintza oek BERRI ditzadala* (Arrue.)
- *konfesore askoren artean BILLA dezagula alik onena* (Arrue.)
- *murmurazioaren azi zitala ZABAL dedin* (Arrue.)
- *MAITA* dezagun alkar Jesukristogan (Arrue.)
- *indartzen zituzten seme-alabak, munduaren olatuetan ONDA etzitezen* (Arrue.)
- *beren seme-alabaz ardura eta kondu andi bat AR* dezaten (Arrue.)
- *guraso pobreak oroi bitez... uztarri ain gogorraren azpian SAR* ez ditzaten (Arrue.)
- *orduan batak esan egioke mendi bat ara edo onera ALDA dezala; besteak itxasoak AGOR ditzala; onek eguzkia ILLUN dezala, ark gaua egun BIUR dezala* (Arrue.)
- *TOPA* dezala alik lasterren konfesore jakintsu bat (Arrue.)
- *ezkontzeko eguna URRERA dakieneraño gaizki bizi* (Arrue.)

- *esan egijozu PRESTA dedilla azerijak ataira erakarri eta artutera (Mogel.)*
- *iñuzentiak ez bagerade ASKA ditzagun buruak (Iturzaeta.)*
- *zar eta gazte GERTA gaitezen bienabenturaduak (Iturzaeta.)*
- *PENTSA dezagun ze oponiyo aundiya duen gugana (Iturzaeta.)*
- *nere kristauak, SAIA gaitezen au biterteko paratzen (Iturzaeta.)*
- *laguntasuna ESKA deiogun (Iturzaeta.)*
- *inozente daudenak ABERTI ditian, ERREMEIA dezagun oker egitian (Iturzaeta.)*
- *uste eztala ONDA ez gaitzen eriotzako plazuak (Iturzaeta.)*
- *begira deskuidorik GERTA ez dakizun (Udarregi.)*
- *soldaduak han ditu manatzen berehala, konpañiarengana LAGUN gintzatela (Boryel.)*
- *xuhurra denak ez dezala okasionerik XERKA; bere usaia hala duyena nik ez dezaket debeka (Boryel.)*
- *Jauna, AR bazineza kanbiatzeko xedia (Boryel.)*

- *alegiñean SAIA gaitezen
geren bizitza onian* (Imaz.)
- *aien legera BIUR zedilla
edo bularrak mozteko* (Xenpelar.)
- *SAR lakion buruko unetraino* (Mendigatxa.)
- *ez dezaudan ESKRIBI ilabete oroz* (Mendiga-
txa.)
- *emazteak ez nezan BERANTETS* (Manezaundi.)
- *PRESTA nadilla ilteko* (Añibarro.)
- *ASE eztezazun, HIGUIN etzakitzan eta GAI-
TZETS etzaitzan* (Atsular.)
- *baina hanarterainokoan, dezadan atsegin HAR,
dezadan mundua ZERBITZA, nakion GOZA, na-
kion behin, berriz bihurtzeko desirarik eztu-
kedan bezala, ASE eta ASPER* (Atsular.)

4. 13. — *INPERATIBOETAN* (=agindu bat da, bete be-
harrekoa; eta, horregatik beragatik, ez orain-
dik gertatua edo egina.)

- *HAR ezazü zelütik elkhirik* (Etxahun.)
- *iferniala JEITS zite phentsamentüz, GALTHA
damnatier zerk egotxi dütian harat... IKHAS
ezazü bizitzen Jinkuaren beldürrian* (Z. G.)
- *IRATZAR adi, ene arima* (Z. G.)
- *othoi, BALIA zakitzat, ARDIETS ezadazü gra-
zia* (Z. G.)
- *orai eta bethi, ARGİ, BEGIRA, GOBERNA ne-
zazü, eta hiltzeko orenian BALIA zakitzat, ha-
labiz* (Z. G.)

- *GEN akida ene aitzinetik* (Mendigatxa.)
- *PARKA bezta* (Mendigatxa.)
- *Labrit ene Errege
aita seme dirade,
Kondestable jauna
AR bitzate anaie* (Nafarroako kanta zahar ba-
tetik.)
- *arma zorrotz bat AR zazute ta
KEN zaizkazute bularrak* (Udarregi.)
- *Jinkuak MADARIKA beza Gaztalondo Topetia*
(Etxahun.)
- *Jinkuak LAGÜN bitza hoiek, nik maitha artino*
(Etxahun.)
- *KONFESA zaitেকেz gaur* (Añibarro.)
- *GOGORA eikezuz* (Añibarro.)
- *SAR bitez amar txori mota kaioletan* (Arrue.)
- *URRIKAL bedi pekatari onezaz* (Arrue.)
- *ERREGU bezaio ondo pekatariak* (Arrue.)
- *INDAR zaitেতে bada Jaungoikoagan* (Arrue.)
- *MAITA zazute; baña BEGIRA zer maitatu bear
dezuten* (Arrue.)
- *nere maiteak: ORDI zaitেতে nigan* (Arrue.)
- *SAIA bitez irakurtze piska bat erakustera*
(Arrue.)
- *AR itzazute bada gogoan San Agustinen hitz
oek* (Arrue.)
- *BUKA ezazu asi dezun salla* (Arrue.)

- *bizi nahi badugu*
trankil eta uros,
harma xaharra SAL eta
berririk ez EROS (Xalbador.)
- *arren BEDINKA bitza*
Goiko Jaunak (Iturzaeta.)
- *nork bere gurasoak*
ERRESPETA bitza (Lexo.)
- *ordu gaiztoan KEN zaitez orrik (P. Barrutia.)*
- *KONBERTI bidi llantua gozo, KONSOLA bidi*
mundua (P. Barrutia.)
- *JARtzak bazkârie (Barandiaran.)*
- *nere eskutik lore eder au AR beza (Zapirain.)*
- *ai, jauna! BARKA beza: oraintxe obeki enten-*
ditzen diot (Urruzuno.)
- *ez iadi SAR atorra zazpi baratakoan (Mendi-*
gatxa.)
- *itzal on ekuteko, ARRIMA adi malta andiari*
(Mendigatxa.)
- *nagi: EITZ nazak xagitra, as nein lan egitra*
(Mendigatxa.)
- *KONSERBA zak gutaz asetako ganiua, berriz*
salutatra el gitian artio (Mendigatxa.)
- *jauna: KEN niganik (Añibarro.)*
- *ez LEHIA, ez KHEXA, ez BERANTETS: sarri*
naiz zurekin (Atsular.)
- *orai PHENA, orai BARUR, zilizioa HAR (Atsu-*
lar.)

4. 14. — *Partizipio bitxi batzuk.*

PARA (ez 'paratu')

Bertsolariak maiz entzuten dituztenek badakite hau:

— bertso pare bat PARA dut

Hona hemen adibide batzuk:

— *nagusiari ejenplo onik
ez diozu PARAKO (Xenpelar.)*

— *agoztuaren ogei ta biyan
PARA didate lazua,
kantatutzeko ia daukadan
memoriya animosua (Xenpelar.)*

eta Elantxobeko bati Barandiaranek hau entzun zion:

— *PARA zan umien aurrien oneri eraitten*

eta Xenpelarrek beste batean:

— *orra bertso berriyak
Xenpelarrek PARA,
askok jakin dezala
nere euskara.*

SENTI (ez 'sentitu')

— *enbusteriyan engañatzen nau
dirua SENTI dianian (Xenpelar.)*

— *eta SENDI bihotzian haren pena handia (Etxe-
pare.)*

— *interesa galduaren usaia SENTI dutenean
(Arrue.)*

— *SENTI zan* (P. M. Otaño.)

— *estud ñontik miñik SENDI* (Mendigatxa.)

ERDI (ez 'erditu')

Atsularrek eta Haranederrek beti 'erdi zen' diote:

— *ERDIKO zaitzu seme bat* (Haraneder.)

— *ERDI behar duenean* (Atsular.)

— *sagarroia, bere egitez ere, nekez ERDITZEN da* (Atsular) (ez 'du').)

eta Fernando Amezketarrak hau esan zuen:

— *milla zortzireun urte
dijuanarekiñ,
Birjiña ERDI zala
semiarekiñ.*

Gauza bera gertatzen da beste batzutan: PASA, AITOR (izan), t. a.

4. 15. — 'Norako' aditzak.

'Norako' aditzek '-tu' gabe egiten dute partizipioa:

burura	burura
etxera	etxera
mundura	mundura

eta 'etorkizuna' ere zuzenean eratzen dute, '-tu' erantsi gabe:

bururako
etxerako
mundurako

Beraz:

- { etxera da
- { etxera zen

- { etxera daiteke
- { etxera dedin
- { etxera bedi

Hona hemen adibide batzuk:

- a) — *oren baten bürüko GANERA ziradin* (Etxahun)
(alegia: Gan herrira ziren; Gan Biarnoko herri bat da.)
- *PAUERA zirenin* (Etxahun) (= Pau-era heldu zirenean.)
- *persuna gaixo horiek ETXERA ziranin* (Etxahun.)
- *ZUBIRA ginenian oro elgarrengana* (Boryel.)
- *ausi ezpanu barrena gaur ez nintzan ni ONERA* (Zabaleta.)
- *puntu onetan OERA naiz, da enaiz ondo berotu* (P. Barrutia.)
- *KANPOA zien orduko* (Barandiaranen ipuintan.)
- *Jauna amakin ETXERA zanian* (Barandiaran.)
- *goroldiyozko egur batekin gero zitzaion BURURA* (Zapirain.)
- *ai kondetxua! MUNDURA ziñan paraje penagarriyan* (Zapirain.)
- *artzaña LOTA zanean* (Barandiaranek Motrikun jasca.)

- *bostgarren eguna're bazala ni ARA nintzaneko* (Urruzuno.)
 - *zerbait AURRERA ziranean, deadar egin zuen Morterok* (Urruzuno.)
 - *ELIZARA izanian, so egik bateiarrira* (Etxepare.)
 - *MENDIRA zeneko* (Mendiburu.)
 - *orok HARA behar dute eskusatu gaberik* (Etxepare.)
 - *etzen HONDORA, leihorrean bezain segurki eta gogorki finkatzen zituen oinak* (Atsular.)
 - *hek guziak IFERNURA ziren* (Atsular.)
 - *heriotzeko ORENERA zenean* (Atsular.)
 - *alderdi ARTARA zan* (P. M. Otaño.)
 - *NORATZEN ote dira?* (Mendiburu.)
- b) — *geroago KONTURAKO dirala* (Arrue.)
- *ilda NORAKO geran or dago balantza* (Imaz.)
 - *ez ahal naiz hunengatik, hunen gauza aphurragatik eta hunen erraxki egin dudanagatik, IFERNURAKO?... horigatik IFERNURAKO zarela* (Atsular.)
 - *arima galdua... NORAKO da bere azken finean?* (Atsular.)
 - *bere bizitze gaixtoaren uzteko INGURUNERA zenean* (Atsular.)
- d) — *diabruaren LEIZERA gabe alkar biagu anpara* (Lexo.)

- *ELIZETARA gabe
egon nai danak* (Lexo.)
- *egun harzaz orhit giten, othoi, HARA gabe-
rik* (Etxepare.)
- *gaixtoak ere ALKARGANARIK* (Atsular.)

4. 16. — 'GERTA AHAL DAITEKE'.

Aditz bat eta 'AHAL IZAN' aditza alkartzen direnean, *INFINITIBOA* (= erroa) *DOA* 'AHAL IZAN'EN *AURRETIK; EZ PARTIZIPIOA*.

- *SAR al baledi* (Arrue.)
- *ADI al balizaio* (Arrue.)
- *IKHAS ahal bazadan pharadüsüko bidia* (Etxahun.)
- *HEGALTA ahal zitian zure hegaleki* (Etxahun.)
- *HEL ahal nadin salbamentiala* (Z. G.)
- *entierroan izandu ziran
ezin KONTA ala persona* (Zapirain.)
- *MAITHA ahal zitzadan egünetik egüniala ha-
boruago* (Z. G.)
- *ERAKUTS ahal dezedan (haurrei) bethi zure-
tako beldür izaten* (Z. G.)

4. 17. — 'ERAZI' ATZIZKIA (=ARAZI).

Aditz bati '-erazi' atzizkia erantsi behar zaionean, *ERROA* edo *infinitiba* hartzen da oinharri; *EZ PARTIZIPIOA*.

Gaur, ordea, 'artuerazi', 'bazkalduerazi', eta abar, entzuten eta irakurtzen dira.

Hona hemen adibide bakar batzuk, legea irmo bait da:

- *idekarazi* (Z. G.)
- *luzaerazi, ukaerazi* (Arrue.)
- *eihar-arazi* (Etxepare.)
- *arrerazi* (Imaz.)
- *arrerazi* (Urruzuno.)
- *aienarazi, illerazi, asmarazi* (Mendiburu.)

4. 2. — 'HIKETA' ETA 'ZUKETA'.

4. 21. — 'HIKETA' edo 'hika'ko tratamendua

Hunen oinharria beste artikulua batean argitara nuen Euskaltzaindiaren aldizkarian (ikus 'Hika eta zuka-ko aditz-joko edo konjugazioaz', EUSKERA, 1968, 127-137). Osatu egin ditut, ordea, nere honetan; eta, bestalde, 'Euskera' aldizkaria gutxik irakurtzen bait du euskaltzainez kanpo, hemen ezartzea erabaki dut.

Antzinako denboretan, eta ez horren antzina segidan agerraraziko dudanez, erderazko 'tú, toi' 'HI' zen; eta 'ZU' 'vosotros' zen; eta horretatik gero 'vos', eta 'zuek' delakoaren sorrera.

HIKA-ri eutsi nahi izatea, beraz, guztiz bidezkoa da, nere ustez. 'Hiketa', bestalde, bestetan esan izan den bezela, ez da bakarra euskeraz: 'zuketa' egiazko 'zuka'ko tratamendua (ikus 3. 22), lege *berberen arabera* erabiltzen bait da.

Baina HIKA hitzegitean ez da *beti ere* 'hikako' forma sartu bear (lokutiboa). Frasea SUBORDINATUA bal-

din bada, edo GALDERA baldin bada, 'hika'ri (eta 'zu-ka'ri) dagokion aldakuntza EZ DA GERTATZEN.

Gaur Gipuzkoan, eta idazle berrien artean, askotan entzun edo irakur ditezke modu honetako esakuntzak:

- etorri dukala esan dik
- joan dukan gizona harrapatu ditek
- nor erori duk hire ustez?

Gero frogatuko dugunez, hiru esaera horiek gaizki daude; eta euskaldunek hau diote horien ordeaz:

- etorri DELA esan dik
- joan DEN gizona harrapatu ditek
- nor erori DA hire ustez?

4. 211. — 'ZU' = *vosotros, vous* (gaur arkaikotzat uztekoa, noski)

Orain dela oso gutxi arte 'HI' 'singular' bakarria izan dela frogatzea ez da zaila:

a) Aditzak berak erakusten duenez, euskalki *guzietan*, 'zu'ri dagokion aditzak pluralizatzaile bat beti eraman du; eta 'hi'ri dagokionak inoiz ez.

b) Aski da Barandiaranen Ipuin-Sorta bikaina aztertzea, pasadizu eta istorio zaharretan 'hiketa' nagusi izan dela ikusteko.

d) Aspaldiko atsotitz edo errefrauetan, 'hiketa' erabiltzen da oso maiz, baita sintetiko harrigarritan ere:

'arraika ahuntzari,
agozke kaparrari' (Oihenarte)

e) Baserritarrek eta arrantzaleek (alegia, gaur bertan ere eskuarki euskeraz ari direnak) hika egiten duten kasoetan, erdi-erdaldun diren kaletarrek 'zuka'ra jotzen dute. 'Hiketa', hortara, euskalduntasunaren neurri bat da.

* * *

Baina, era berean, eta hau ez da ene ustez behar bezela nabarmen-erazi, 'zu' orain dela gutxi arte 'vosotros, vous' izan da, Bizkaian batez ere.

Hau horrela izanik, alperrik dirudi hiketaren jatorrasunaz denborarik laburrena ere galtzeak. Eta tamalgarri dira, honi buruz, Azkuek utzitako iritziak.

Gogora dezagun, hain zuzen ere, Azkueren beraren lekukotasuna aurrenik (ikus 'Morfología Vasca', 554 gn. orr.):

«En Nabarniz, ancianos que hoy viven (consulté el mes de septiembre de 1924 con Teresa Gorriño, de 76 años), dan siempre al agente 'zu' la doble significación de vos y vosotros: 'egin dozu zuek' habéis hecho vosotros. Eso mismo observó por entonces en Elgoibar nuestro colaborador el señor Baehr.

«En Eibar y Soralueze (Placencia) el paciente 'z' de 'zara, zagoz, zatoz'... es vos y vosotros; nunca dicen 'zuek zare, zagoze, zatoze' sino 'zuek zara, zagoz, zatoz', vosotros sois, estáis, venís; pero el 'zu' agente no es más que vos: 'egin dozu' vos lo habéis hecho, 'egin dozue' vosotros... etc.

«Hasta ocho ejemplos, tomados de autores bizkai-

nos, figuran en el Diccionario en la tercera prueba de la pluralidad originaria de 'zu', pág. 466, col. 3. El autor más fecundo en tales flexiones es sin duda el de 'Icasquizunac'.

«No resisto a la tentación de exponer aquí parte de la séptima estrofa de la canción popular festiva 'Ezkondu nintzanean', también bizkaina:

— 'Gazteak, entzun dozu neure kontsejua'»

'Zu', beraz, 'vosotros, vous' izan baldin bada, dudarik ez da 'hi' 'tú, toi' dela; *eta dagozkion aditz-aldakuntzak zaharrak direla*. Aldakuntza hauek berberak dira Euskal Herri guzian.

Askotan, Azkue jarraituz, Frai Bartolome aipatzen da soilki (nahiz Azkuek berak Mogel ere aipatu). Gogora ditzagun beste batzuk:

— *fantasiarik EZTAGIZULA*

serafin eskojituak (Iruñen saritutako olerkia, 1610.)

— *ene seme alaba txipi laztantxoak: ofizio zital ori UTZIEGIZU, biurtu ZAITEZ* (Ozaetako Luzuriaga arabarrak.)

— atsegin ar EZAZU

Belengo pastoreak (P. Barrutia.)

— Pastoreak: *ea,*

barrura sar ZAITEZ,

jaio dan Jaun onekin

konsola zaitetz (P. Barrutia.)

— *neure mutill onak: iges EGIZU gaurko neska-tilletati. Jaungoikoak eukiko dau zubentzat berak artuten dabena. ETZAITTE inos ezkondu*

neskatilla naasi, baldan ta mutilzaleagaz, aberatsa bada bere (Mogel.)

— *mutillak: bota DEUTSEZU jaatekua idijai?* (Mogel.)

— *gizon onak: jaso NAGIZU ta ezarri oera* (Mogel.)

— *Nor da?* — *Umiak: zeuben aita, EDEGIDAZU atia* (Mogel.)

— *agur, adiskidiak; ondo etorriak izan ZAITIALA* (Mogel.)

— *pranzes ta kiputza: zer DINOZU zuek?* (Mogel.)

— *agur gizonak... jarraitu EGIJEZU orain artu dozuben bide ta lanari* (Mogel.)

— *ni ez eze, abade jauna bere lotsatuta juan da, ikusirik zuek DAKIZUNA* (Mogel.)

— *zuebek DAKIZU, neure entzula onak* (Frai Bartolomé.)

Zoru sendoan finkatzen dugu oina, beraz, 'hiketa' aztertzean.

4. 212. — 'Hika'ren aldakuntzak.

Eman ditzagun sei esakuntza xoil hauek:

etorri nauk
etorri haiz
etorri duk
etorri gaituk
etorri zarete
etorri dituk

Hika beti ere, erants dizaiegun 'aurrizki' (=prefijo) bat, eta 'atzizki' (=sufijo) bat: 'bait-' eta '-lako'. Sei esakuntza horiek beste sei hauek ematen dituzte:

etorri naizelako	etorri bait naiz
etorri haizelako	etorri bait haiz
etorri delako	etorri bait da
etorri garelako	etorri bait gare
etorri zaretelako	etorri bait zarete
etorri direlako	etorri bait dira

Hauta ditzagun, orain, beste sei:

ekarri diat, dinat
ekarri duk, dun
ekarri dik, din
ekarri diagu, dinagu
ekarri duzue
ekarri ditek, diten

Era berean, 'bait-' eta '-lako' erasteen, hauek bihurtzen dira:

ekarri dudalako	ekarri bait dut
ekarri dualako, dunalako	ekarri bait duk, bait dun
ekarri duelako	ekarri bait du
ekarri dugulako	ekarri bait dugu
ekarri duzelako	ekarri bait duzue
ekarri dutelako	ekarri bait dute

Hortaz, 'hika' hitzegitean, hikako aditzei aurrizki edo atzizki bat erasten zaienean (alegia, frasea 'subordinatu' bihurtzen denean) 'hiketa'tik aditz-joko *normalera igarotzen da*. Hauxe omen zen Erronkarin paradigma normala biltzeko modu bakarra; bestela beti aditz-

-kera 'lokutiboak' erabiltzen bait zituzten: euskera osatuan, 'erran zian, zinan, zizun', 'erran zuen'en ordez.

Aldakuntza berbera gertatzen da esakuntza bat GALDERA bihurtzean. Sei horiek, esate baterako, galdera hauek ematen dituzte:

ekarri ote dut?
ekarri ote duk? dun?
ekarri ote du?
ekarri ote dugu?
ekarri ote duzue?
ekarri ote dute?

Hitz batez: *nagusi ez diren esakuntzetan eta galderetan, paradigma normala erabiltzen da; eta ez 'hika'koa. Edo-ta, alderantziz, 'hika'ko aldakuntzak ez dira gertatzen esakuntza nagusietan baizik.*

Errelatiboak '-n' darama, eta subordinazio-mota bat da. *Errelatiboetan beraz aditz normala erabiltzen da.*

Argi dezagun hau etsenplu mordo baten bidez. Ekialdetik hasi eta Mendebalderaino:

(R) *erronkarieraz.*

- *orrastatan BAITA naroago, ez duk yire bizia izanen kain luze (Mendigatxa) — Erronkariko adibide guziak Mendigatxarenak dira.*
- *nola ez BAITU kanbat ekusten, ezkapatan yazanean, ez yai ekusen lasterrari emoiten*
- *ni ebiltan BAINAZ erri anitxetarik, anitx ekus— ten dian*
- *korregatik biar dadan erran zer DEN emaztekoa*

— *atziriten gutuk amabi urratsez kantik, arrankaten gutuk beingoan; eta lein eltan GRENA yiri tokatra, eitzen gutuk libre*

— *zarrarnian ekunen duk berze esprantxa bat*

(S) Zubereraz.

— *habil, eta so egin ezan gizonik DENEZ agiri (Berterretxeren kantatik.)*

— *zertako hainbeste malezia dük enetako; zeren M. Berdolién altea etxekitzen DÜDALAKOZ? (Candau.)*

— *hura DELA kausa kexü hiz (Candau.)*

— *hi eregetiarra bekaitz behaiz, zeren Franzia trionfan juiten DELAKOZ; zeren nahi balhüke lehen bezala errege baten esküpián bizi GITIN (Candau.)*

— *eñan ez igorreren, hik ni, Iratirat, ez Holtzarterat ere, gütig'Arbotirat, sarri ni jinen BENIZ Elhartxünialat (Etxahun.)*

— *uzten hait mintza hadin amuriareki Pheti behala BEITA hor üharrieki (Etxahun.)*

— *pheza ezak untsa hitz hoien indarra: Jinko bat, zuiñek ikhusten behai. Jinko bat bere grazia-reki; mement bat, zuiñ EZPAITA deus (Zuberoko Gühüna.)*

— *ikhus ezak, ene arima, nula Jesüs ezintürík erori ZEN khürütxiaren pian (Z. G.)*

— *hire egitate itxusi eta gormandizak DIELA kausa, izan dük nola erabilirik (Z. G.)*

— *basa-gizuna zuñ DEN, harek badakik (Etxahun.)*

(BN) *baxenabarreraz.*

— *nor uste duk NIZALA?* (Etxepare.)

— *horlako bat ez duk uste
nik ikusi DUDALA?* (Etxepare.)

(AN) *nafarreraz.*

— *hik ere bide bera deramak, ez DEA hala, Ma-
nez?* (Manezaundi.)

— *abiatu nuk hunat, hea eskale hobeagorik ger-
tatzen DEN* (Manez.)

— *oraiko egunetan ustegabe gertatzen ez DE-
NIK ez duk* (M.)

— *ikusdik han gelditzen DIRENAK* (M.)

— *hire ezpainetarik entzun DITUDANEKIN, ba-
diat aski eremu madarikatu hek higuintzeko
bizi NIZENO* (Man.)

(G) *gipuzkeraz.*

— *bestela parra egingo ditek
begira DAUDENAK* (Xenpelar.)

— *ezur igarrak autsitzen dizkik
indarra DUENAK* (Xenpelar.)

— *bañan esperantzetan natxiok
alkar joko DEGULA nundik edo andik* (Txir-
rrita.)

— *i bizirik aizela
etortzen BANAIZ ni* (Txirrita.)

— *ni txakurren bat NAIZELA uste al dek, maki
lla orrekin jotzeko?* (Arrue.)

— *etzekiat zenbat diru DAGOEN: baña esaten
diat, lengo zarren esaera DALA, eta egi aun-*

dia, Jaungoikoak laguntzen DIOLA goiz jaikitzen DANARI (Urruzuno.)

— *ai zan: gure etxiak eztiñ eskellerarik. Ez al dakiñ piso llanuan bizi GERALA? (Urruzuno.)*

— *zerbait ere ezagun dek
gaur puntu artua,
EZTALA kantu-truka
karga artua;
aurten egiñagatik
preziyo bajua,
geienezan utsa dek
guk DEGUN zakua (P. Amezketarra.)*

(L) *lapurteraz.*

Oso irakurgarri dira, honi buruz, Duhalderen 'Meditazioneak': 146 gn. orrialdetik aurrera badago zer ikusirik 'hika'ri buruz. Esakuntza batzuk hautatuko ditugu izkribu ugari horretan:

— *bahiakien eta sinhetsi duk ni NINTZELA hire egilea, hire nausia, hire jabea; bahiakien hire obligazione hertsia ZELA, adin, egun eta moment guzietan ni zerbitzatzea, ta nere lege seindua phondu guzietan begiratzea; hala ikhasi huen, ala sinhetsi duk.*

— *Bainan hik, ô zoratua! Hain erhoki, esdeus batingatik, galdu duk zeru eder hau; zabaldu dituk ilhun hetako atheak, berriz phiztuta bertzela izanen ZIREN baino miletan ikharagarriago egin suzko elementa hek.*

— *hire arima ta hire gorphutza hautatu nitojan nere tenplutzat; bainan, ô sakrilejioa! Zenbat aldiz eta zenbat gisetara eztuk profanatu, li-*

khistu, lohitu nere tenplu bizi, harrizko ta zurzko Eliza baino miletan sakratuago ZEN hori?

Eta Atsularrenetik beste bi hauek:

— *zerk aratza hor, alfer nagia? Nik atzo hik baino bide gehiago iragan nian; inguratu BAINUEN mundu guztia; eta orai ere hi baino goizago jaiki nauk.*

— *horrela duk, bada, munduko erhokeria ere. Uste BAITUTE bekhatoreek bekhatu anhitze-kin, karga pisuarekin, hobeki jaikiko DIRELA arinarekin baino.*

(B) *bizkaieraz.*

— *badakik DATORREN zapatuan gurean ze egun DAN (Azkue.)*

— *etxean ez BADAGO, neu nok Doistuko sakristau ori (Azkue.)*

— *esa eutsan onek: zer daribilk emen lapur zital orrek? Iri guztiak deubee gorroto. Eizaan DABILTZANAK, eruaten ditubazalako ill gura jituben eperrak (Mogel.)*

4. 22. — 'ZUKETA' edo 'zuka'ko tratamendua.

Har ditzagun sei esakuntza, egiazko 'zuka' idatzirik:

etorri nauzu
etorri zara
etorri duzu
etorri gaituzu
etorri zarete
etorri dituzu

Erants dizaiegun 'bait-' eta '-lako', gorago egin dugun bezela:

etorri naizelako	etorri bait naiz
etorri zarelako	etorri bait zara
etorri delako	etorri bait da
etorri garelako	etorri bait gara
etorri zaretelako	etorri bait zarete
etorri direlako	etorri bait dira

Eman ditzagun orain beste sei hauek:

ekarri dizut
ekarri duzu
ekarri dizu
ekarri dizugu
ekarri duzue
ekarri dizute

eta 'bait-' eta '-lako' erantsi ezkerro, hauek ematen ditzute:

ekarri dudalako	ekarri bait dut
ekarri duzulako	ekarri bait duzu
ekarri duelako	ekarri bait du
ekarri dugulako	ekarri bait dugu
ekarri duzelako	ekarri bait duzue
ekarri dutelako	ekarri bait dute

Beraz: *'hiketa'n bezelaxe, nagusi ez diren esakuntzetan, eta galderetan, paradigma normala erabiltzen da; eta ez 'zukakoa'. Edo-ta, alderantziz, 'zuka'ko aldakuntzak ez dira gertatzen esakuntza nagusietan baizik.*

Egiazko 'zuketa', beraz, eta uste denaren kontra, *galduago dago 'hiketa' baino*. Ez, halere, Euskal Herri

guzian: Baxenabarren eta Zuberoan bizirik dago gaur ere; eta Erronkarin (Nafarroan) bizirik iraundu zuen euskalkia iraungi arte.

Ahalean eutsi behar zaiola esanez, berriu besterik ez dut egiten Azkueren eta beste euskaltzaleren iritzia.

Bi izkribu birlandatuko ditut eredu gisa.

Lehenengoa, erronkarieraz idatzia, Mendigatxarena da:

— *Iror mazte zitiozun urutan: ama, alaba ta errena. Sua lotu zunien, eta ezezen nai ixiki, eta zarrak erran ziezun: ile xuria bera argi. Alabak erran ziezun: lua bera ori tzu. Erranak (ilea beltz baziozun) erran zion: ile beltza tira eta murteka. Ñork ezion sua ixiki. (Ia osoki ongi.)*

Bigarrena, Etxausko Beñat Artzapizpikuaren gutun bat da (1584):

— *Ene anaie jauna,*

Hunekila hirugarrena dikezi ezkribatu DARAUZUDA-LA. Batez ere arroposturik EZTIZIT ukhen, zoinz phena BAITUT, zure berri hunen jakin gabiaz, bai eta halaber aitaren eta amarenez. Heben ahal bezala nuzu: hortik jalgiz geroz, zamariak pentsaraziten dirauztazu, NITIEN arropa guziak higatu BAITITUT, eta enizi pagatu nahi. Kontxit galdegin dirakozut eta erran diraudazu kontxit de Gaskon nahi DUDANEZ, hura emanen DARAUDALA. Berze zerbizariiek orok utzi dizie eta batre eztizi pagatu nahi ukhen. Seguratzan zitut ezi gizon terrible bat DELA. Guthun haur DERAMENA etxeko zerbizari bat duzu. Othoi egiten darauzut zure berri hunen eta aita amarenez ezkribatziaz, zoin BAITA gauza desiratzen DUDANA.

lehiaz eztarazut ezkribatzen luzazago; fin egiten dizit presenteko hunezaz, Jeinkoari otoi egiten DARAKODALA zaduzen osorik eta alegerarik bere grazia sainduyan, eta ni ere halaber zurian.

Patuaren bitxikeriak dira hauek; eta euskaldun ar-tzapizpiku famatua piztuko balitz, eta hilobitik atera, harrituta geldituko litzake bere gutun izkutu hura gramatika-modu honetara erabilia ikusita...

4. 23. — 'DIAT / DERAUAT', 'DIZUT / DERAUTZUT'.

'Hiketa' eta 'zuketa' aztertu ondoren guziek badakite hau, eta dagoeneko irakurleak igarria duke: gipuzkeraz nahasketa bat dugu. Gipuzkerak ez ditu 'diat' / 'derauat' eta 'dizut / derautzut' sailak berezten. Beste euskalkiek bai; eta lapurterak bereziki arras ongi.

Eman dezagun esakuntza normal hau:

— etxe bat erosi DUT

'Hika' eta 'zuka' jartzeko, honela aldatuko dugu:

— etxe bat erosi diat (= dinat.)

— etxe bat erosi dizut.

Nahaspidea zertan datzan ageri da; zeren-eta:

— etxe bat erosi diat (nik HIRI erosi.)

— etxe bat erosi dizut (nik ZURI erosi.)

beste adierazkizun desberdin bat izanik ere, hitz berberak ageri bait dira. (Gipuzkeraz)

Lapurtar batek ez luke nahaspide hori izango:

— etxe bat erosi diat (erosi dut, hika.)

— etxe bat erosi derauat (erosi diat NIK HIRI.)

— etxe bat erosi dizut (erosi dut, zuka.)

— etxe bat erosi derautzut (erosi dizut NIK ZURI.)

Hau dela-ta, gaurko idazle batzuk, Aresti buru, 'nor-nori-nork' duten aditzentzako gipuzkera oinharritzat hartzearen kontra agertu dira, lapurterari bidezkoagotzat iritiz.

Hizkuntza-mailako arrazoinak soilki kontutan hartu ezkeru, lapurtera (berriz ere!) gipuzkera baino hobe eta jatorragoa dela ez da dudako gauza.

4. 3. — 'DATE' / 'DUKE'.

Har ditzagun 'izan' eta 'edun'en orainaldiak:

naiz	dut
haiz	duk, dun
da	du
gara	dugu
zara	duzu
zarete	duzue
dira	dute

Lehenengoari '-te' eta bigarrenari '-ke-' erantsi ezkeru, hauek irtetzen dira:

naizate	duket
haizate	dukek, duken
date	duke
garate	dukegu
zarate	dukezu
zaratete	dukezue
dirate	dukete

Aditz-joko hau, antzina euskalki guzietan bizirik, gaur Iparraldeko euskalkietan ez bestetan dago bizirik.

1. — Bere adierazkizuna hau da:

date (= dateke) = izango da (será, sera.)
duke = izango du (habrá, aura.)

Entzun dezagun Mizpiratzegiren iritzia (Mizpiratzegi zuberotarra bait zen, eta aditz-joko hau Zuberoan erabiltzen bait da gaur gehienik): «futur sans auxiliaire: je sarai, tu seras... j'aurai, tu auras».

Hortaz:

hil da = ha muerto, il est mort
hil date = habrá muerto, il sera mort
erosi du = lo ha comprado, il l'a acheté
erosi duke = lo habrá comprado, il l'aura acheté

2. — Honetatik bere USTEZKO iritzia hartu du, erderatik itxuraz:

— gaur elur egin du = ha nevado, il a neigé (egiaz, objectivement.)
— gaur elur egin duke = habrá nevado, il aura neigé (ustez, el me semble qu'il a dû neiger, subjectivement.)

Bigarren adierazkizun honetan, ez da *futuro hutsa*, USTEZKO gertaera bat baizik. Baxenabarren honela erabiltzen da gaur, eta Laffittek alde honetatik hartzen du bere Gramatika famatuan. Baina, *jatorriz*, eta izkriburik segurenetan, *futuro hutsa* da. (Hots, gertakizuna, jakina denez, ez dago gure eskuetan; eta horretatik ere USTEZKO kutsua. Hizkuntza askotan gertatzen da gauza bera: ingleseseraz eta alemaneraz ,esate baterako.)

3. — *Ohar bat*: 'date' eta 'dateke' ez dira *potentzialak*. Potentzialak, gero erakutsiko dugunez, * 'edin' aditzetik datoz, eta *infinitiboarekin* erabiltzen dira. 'Date' saila, aldiz, 'izan' aditzetik dator, eta *partizipioekin* erabiltzen da. (Atsularrengan berarengan ere bai, nahiz askotan 'ahal dateke' eta 'ezin dateke' irakurri ere, zergatik garbi ikusten ez dudala; ezta A. Omaetxebarria zorrotzak ere.)

Hona hemen adibide sorta bat:

- *Josafaten BADATE heiaigor egile,*
gü jüj'izan gabe,
Jesüs han BEITATE:
gütiala bere!
Aski BATÜKEGÜ nurk guriak ere! (Etxahun)
(azken egunaz ari da.)
- *denbora batentako Pürgatoriualat, nuntik, egin*
DUKIANIAN aski satisfazione... juanen beita
zelialat (Z. G.)
- *zer begiz so eginen dügü lurreko huntarzüner,*
ützi behar TÜKEGÜNIAN? (Z. G.)
- *zer DATE mündüko plazer, uhure, edertarzün,*
ürhe eta zilharrez? (Z. G.)
- *hiltzeko orenian ageri DIRATE diren bezala*
(Z. G.)
- *bona, hiltzeko orenian, ez DATE ardü! (Z. G.)*
- *Jinkuaren aitziniala agertü behar düt egün*
batez, egin DÜKEDAN untsa edo gaixki oroz
jüjatürük izatera (Z. G.)
- *zer erranen düt ikhusten TÜKEDANIAN (Z. G.)*

- (jujamendiaren egünian) zer DATE arren bekhatoetzaz? (Z. G.)
- penitentziarik egin ez DÜKIAN bekhatoriak, zer sententzia egürüki behar DÜKE? (Z. G.)
- bizitzerik xüxenena ere eruan DÜKIANAREN-TAKO, zorthe gaitza DÜKEZÜ, Jauna, zük miserikordia gabe jüjatzen badüzü (Z. G.)
- denbora balin bada kofesa aitzinetik, net hun DATE undoko hoién irakurtia (Z. G.)
- gü hil GIRATEKIANIAN (= 'après que nous serons morts', Mizpiratzegi.)
- Ni zertako jaió ninzan? Salba nendin. Il bear BAITUKET nik? Bai, gertu DATE (ikus Mitxelenaren T. A. V.)
- bide dela jaten badu graziaz Jainkoa DATELA (1609, Iruñe, ikus T. A. V.)
- lekhü ederren haitatzez, kargüdünak gora, gü taula petan GIRATEKE, jende gradoz apha-la! (Etxahun.)
- nuiz DÜKEGÜ plazera zure juiten ikhustekua eztügü nigarrik eginen (Etxahun.)
- jokatüren deregü plazer DÜKIENIN (Etxahun.)
- gaxo ene lagüna, urthuki nüdüzüna, pharkatürük DÜKEZÜ zük egin ogena (Etxahun.)
- Jinkuak ber batzarri dereizüla zelin zure azken orena DÜKEZÜN egünin (Etxahun.)

Beñat Etxeparek ere etsenplu onak ditu:

- *ordu hartan afer DATE hari apellatzia*
- *behar-orduian EZTUKEGU gero agian aitzina*
- *arimaz aski egiteko BADUKEGU orduian*
- *hantik harat EZTUKELA bothererik jagoitik*
- *egun hartan juje DATE mundu ooren jabia*
- *akusari bera DATE*
- *bekhatoren kontra DATE orduian mundu guzia*
- *non DIRATE egun hartan hebengo jaun erre-
giak?*
- *amoretan othe DATE leial denik bat ere?*
- *bekhatuzko amoria bethi DATE traidore*
- *erioa dauginian egia sogeri DATE*
- *hartu den plazer oro orduian iragan DATE
(= sera passé, habrá pasado.)*
- *hala egin badazagu, ohoratu GIRATE*
- *ni zugatik hil banadi kargu handi DUZSKU*
- *bata bertzearen ondoan dohazi, halako moldez
ezen adina datorreneko, akhabatu BAITIRATE
leheneko guztiak (Atsular.)*
- *baldin ken baitzaitzu alferkeriak, galdu DIRA-
TEKE kupidoren arkuak (Atsular.)*

Eta hona hemen, bukatzeko, ustezko kutsua duten bi esakuntza, baxenabartarrak biak:

- *zori honian sortu DATE haren besoan datza-
na (Etxepare.)*
- *arbola bizi deno
BADUKE itzala ,*

*beraz balaike fruitu
 ekar dezakela;
 baina nork du nahiko,
 nork DUKE ahala,
 Aldude ezartzeko
 lehen zen bezala? (Xalbador.)*

4. 4. — '*jaiki banadi*' / '*jaikitzen banaiz*'.

Har ditzagun euskal aditz hauek (=subj.):

jaiki nadin	jaikitzen naiz
jaiki hadin	jaikitzen haiz
jaiki dadin	jaikitzen da
jaiki gaitezen	jaikitzen gara
jaiki zaitezen	jaikitzen zara
jaiki zaitetzen	jaikitzen zarete
jaiki daitezen	jaikitzen dira
(para que me levante, pour que je me lève.)	(me levanto, je me lève.)

(Teoriari dagokionez egokiago litzake oinharritzat *potentziala* hartzea; baina didaktikoago eta ulerterreza-
go zait honela azaltzea.)

Erants dizaiegun 'ba-' aurrizkia:

jaiki banadi	jaikitzen banaiz
jaiki bahadi	jaikitzen bahaiz
jaiki badadi	jaikitzen bada
jaiki bagaitez	jaikitzen bagara
jaiki bazaitez	jaikitzen bazara
jaiki bazaitezte	jaikitzen bazarete
jaiki badaitez	jaikitzen badira

(Potentzialetik ere atera ditezke, '-teke' kenduz.)

Egin dezagun gauza bera transitiboetan:

jaso dezadan	jasotzen dut
jaso dezaan	jasotzen duk
jaso dezan	jasotzen du
jaso dezagun	jasotzen dugu
jaso dezazun	jasotzen duzu
jaso dezazuen	jasotzen duzue
jaso dezaten	jasotzen dute

'Ba-' erantsiz:

jaso badezat	jasotzen badut
jaso badezak	jasotzen baduk
jaso badeza	jasotzen badu
jaso badezagu	jasotzen badugu
jaso badezazu	jasotzen baduzu
jaso badezazue	jasotzen baduzue
jaso badezate	jasotzen badute

'Banadi /badezat' eta 'banaiz / badut' sailak gauza *desberdinak* dira. Lehenengoak 'infinitiiboarekin' doaz, bigarrenak 'aditz-izenarekin':

eror banadi	erortzen banaiz
etor badadi	etortzen bada
itzul bagaitz	itzultzen bagara
bazkal badezak	bazkaltzen baduk
ikus badezate	ikusten badute

Baina 'jaiki banadi' saila galdu ala, 'jaikitzen banaiz' nagusitzen ari zaio, bien arteko semantikazko he-
dadura lehenengoak hartuz.

Gaur maiz entzun diteke, esate baterako:

— kontuz! *jaikitzen banaiz* ikusiko duzu!

beste hau esan beharrean:

— kontuz! JAIKI BANADI ikusiko duzu!

(¡jojo! ¡ya vas a ver si me levanto! = attention! vous allez voir si je me lève)

Alegia, hori esan dezanak, *jaiki egin diteke*; eta, mehatxu gisa, edo agintza gisa, *egin dezakeana* aipatzen du. Omaetxebarriak, horregatik, puntu hauek beharbada sakonkienik aztertu dituen euskaltzaleak, 'supositivo del POTENCIAL' bataiatu du aditz-modu hau; egin *ditekean* zerbaiti buruz ezartzen bait da 'ba-' baldintza. Alegia: 'jaiki egin naiteke ni; beraz, kontuz: jaiki banadi berandu izango da, eta jipoi galanta hartuko duzue!'.

'banadi / badezat', bestalde, * 'edin' eta * 'ezan' aditzetatik datoz: baldintza SUBJETIBOEN mailan gaude, beraz.

'Jaikitzen banaiz', berriz, beste gauza bat da. Esate baterako: 'beti berandu jaikitzen banaiz, ohartu egingo dira azkenik lantegian'. Baldintza hau, beraz, OBJETIBOA dela esan diteke; eta 'izan' eta * 'edun' aditzez ezartzen da.

Hona hemen adibide jator batzuk:

— *eta ZATI BADEZAZU ere,*
zati nai duzunetan,
beti osorik gelditzen da
len zedukan guztian (Iruñeko Txapelketa, 1609.)

— *au GUARDADU BADAGIZU, nik prometietan*
deutsut zure Jaunaren reñua (hirugarrendarren agintza zaharra.)

- *JUAN BANAKIJO dagan lekura, irakatsiko deusat zelan berba egin (Mogel.)*
- *hongi EGIN BADEZAZU, segur parabisuia (Etxepare.)*
- *HIL BADADI hura nola nor doake gainera (Etxepare.)*
- *ni zugatik HIL BANADI, kargu handi dukezu (Etxepare.)*
- *nork kidatuko, nork ostatatuko du, zuk EZPA-DEZAZU (Atsular.)*
- *hala nola segur baita, inihurriak bezala EGIN BADEZAGU, gure uda, gura gaztetarzunga, EN-PLIGA BADEZAGU obra onetan, Jenkoaren zerbutzian, jin dadinian gure negia, herio beltza... ukhenen dugu (Tartas.)*
- *hala EGIN BADEZA, bertze mundian ukhenen du gose errabiatia (Tartas.)*
- *usantza hura ITZUL BADADI bertze aldera... edirenen da bekhatuaren bide hura bera errax, atsegin eta plazent (Atsular.)*
- *eztu behin ere Jainkoak uzten gizona, baldin lehenik gizonak UTZ EZPADEZA Jainkoa (Atsular.)*
- *bere adinik hoberenean HIL BADADI (Atsular.)*
- *(zahartzean) baldin orduan EROR edo ETZAN BADADI, ezin jaiki baititeke (Atsular.)*
- *baldin KONTSIDERA BADITZAGU gaingiroki, azaletik eta kanpotik, bada hauk baino han-*

- diagorik. Ordea, baldin HAR BADEZAGU barenna, mamia, edirenen dugu... (Atsular.)*
- *ezin KOFESA BADADI, ez MINTZA, eta ez deusetan ere MANAIA, asko da orduan barren ona, borondatea (Atsular.)*
 - *dudan guztia probei EMAN BADIAZET ere, eta neure burua erratzera UTZ BADEZAT ere, etzaizkit hek guztiak deus baliatuko, baldin karitaterik ezpadut (Atsular.)*
 - *deus honik ene librian EDIREN BADEZAZU (Tartas.)*
 - *profeitable izanen dela INPRIMA BADADI (De Conget, Tartas.)*
 - *hala EGIN EZPADEZAZU, jakin ezazu (Tartas.)*
 - *baldin EZPADEZAT IKHUS... EZPADEZAT EZAR... EZPADEZOT SAR... ez dut sinhetsiren (Haraneder.)*
 - *baldinetaria norbaitek ENTZUN BADEZTA ene hitzak, eta EZPADEZTA BEGIRA (Haraneder.)*
 - *norbaitek nitan SINHESTS BADEZA (Haraneder.)*
 - *baldin urthe heken buruan JAR BAGAITEZI hetzaz zer egin diren gogoetan, eztugu deus edirenen (Atsular.)*
 - *JAGI BANADI, itxiko deustat moltsuarekin aoa (P. Barrutia.)*
 - *bardin OSA BANADI
laster da ondo egingo deustat
pagu erreala beroni (P. Barrutia.)*

4. 5. — 'Jaiki banendi' / 'jaikiko banintz'.

Har ditzagun euskal aditz joko hauek:

jaiki nendin	jaikiko nintzen
jaiki hendin	jaikiko hintzen
jaiki ledin	jaikiko zen
jaiki gintezen	jaikiko ginen
jaiki zintezen	jaikiko zinen
jaiki zintezten	jaikiko zineten
jaiki litezen	jaikiko ziren

Erants dizaiegun 'ba-' aurrizkia:

jaiki banendi	jaikiko banintz
jaiki bahendi	jaikiko bahintz
jaiki baledi	jaikiko balitz
jaiki bagintez	jaikiko bagina
jaiki bazintez	jaikiko bazina
jaiki bazintezte	jaikiko bazinate
jaiki balitez	jaikiko balira
(si me levantase, si je me levais.)	(si me levantase, si je me levais.)

Egin dezagun gauza bera transitiboetan:

jaso nezan	jasoko nuen
jaso hezan	jasoko huen
jaso lezan	jasoko zuen
jaso genezan	jasoko genuen
jaso zenezan	jasoko zenuen
jaso zenezaten	jasoko zenuten
jaso lezaten	jasoko zuten

'Ba-' erantziz:

jaso baneza	jasoko banu
jaso baheza	jasoko bahu
jaso baleza	jasoko balu
jaso bageneza	jasoko bagenu
jaso bazeneza	jasoko bazenu
jaso bazenezate	jasoko bazenute
jaso balezate	jasoko balute
(si levantase, si je levais.)	(si levantase, si je levais.)

Ageri den bezela, erderaz bi aditz-aldi hauek ez dute diferentziarik; eta horretatik heldu da euskeraz gero eta nahasiago egotea, bigarrena lehenengoari nagusituz.

Bi adizkera hauek, ordea, desberdinak osoki: a) Lehenengoa * 'edin' eta * 'ezan' laguntzaileetatik dator, eta *subjeto* edo ustezko kutsu bat du, *potentziala* bait da. Alegia: *egin ditekean*, edo gertatzea benetan *nahi genukean* edo *bildur ginakean* zerbait azaltzeko erabiltzen da, 'jaiki banadi' saila bezela. Bigarrena, aldiz, 'izan' eta * 'edun' laguntzaileetatik dator, eta *objeto* datxeko, gure eskuetan ez dagoen zerbait azaltzeko, edo gertatzea berdin zaiguna. Alegia, baldintzaren obratzea ala ez obratzea ez dago gure ahalmenean. Kanpotik edo gaineratik datorkigu baldintza: 'hilko ez bagina', 'haur inoiz izan ez bagina', 'mundua bihar amaituko balitz', 'Jaungoikorik ez balitz', eta abar. Omaetxebarrak ongi dio: 'irreal' dela baldintza, gure eskuetan ez dagoelako. b) Lehenengoak, hortaz, *infinitivoa* behar du (ETOR baledi, GERTA baledi, EROS baneza); eta

bigarrenak, alderantziz, *partizipiotik* datorren 'futuro-ki'a (ETORRIKO balitz, GERTATUKO balitz, EROSIKO banu.)

Azal dezagun adibide batez:

— *SAR BALITZA Justiziak hamar gizon gartzelean barrena urkabera kondenaturik; eta handik ATERA BALITZA egun bat, eta bihar edo bertze egun batez bertze bat edo bía; ote lizateke nehor ere heken artean bizitze luzearen esperantza luenik? (Atsular.)*

Beraz: benetan *gerta ditek*ean gauza batez mintzo zaigu Atsular; Justiziak SARTU EGIN DITZAKE hamar gizon presondegian, eta banan-banan HAR DITZAKE.

Hauta dezagun orain beste esakuntza hau:

— *ni errege BALIN BANINTZ, erregina LIZATE (Etxepare.)*

Zalantzarik gabe Eiharalarreko apaiz famatuak, Pabe-ko gartzela barnetik ongi ezagutu ondoren, ez zukean errege bihurtzeko esperantza haundirik...

Ikus dezagun beste hau:

— *Jeinkoak ONDATU ZUKEIEN lur guzia engoitik, balinetan zu EZPAZINA ararteko gugatik (Etxepare.)*

Alegia, Ama Birjina bitarteko da gu gabe ere; 'ez bazina' beraz.

Bi aditz-sail hauek oso nahasirik daude. Teoriaz, baldintza 'baledi' sailekoa bada (potentziala), ondorioak ere 'liteke' sailekoa izan behar du (potentziala ere; eta halaber beste sailean). Hauxe da Omaetxebarriak ematen duen erregela: «A una proposición absoluta de sen-

tido real, corresponde una prótasis supositiva real; y dígase lo mismo de las correspondientes prótasis y apódosis irreales y potenciales», Euskera, 48 gn. orr. Egia esateko, lege hau gutxitan betetzen bide da aspaldidanik, 'banintz / nintzake' sailean ez bada.

Kutsu *subjetiboarena* ongi xamar gorde da 'banadi' sailean, madarikazioetan eta antzekoetan ageri den bezela:

— *ojala orrelakorik*
GERTA EZPALERI! (Udarregi.)

Hausnar ditzagun adibide batzuk:

— *haren eskü miserkordiatsia ene egartetik BARRA BALEDI, galdürrik ninzate oroz batkoz. Orai nun nintzate? Ifernüko sü ikharagarrietan* (Z. G.)

— *ene bizitza oro IGARAN BANEZA ere zuri erraiten: Jauna, ükhen ezazü pietate nintzaz, eneikezü oraino askitan erran* (Z. G.)

Ongi dio Boryel nafarrak:

— *SANJA BALITE ezpatak*
GARBI LAITEZKE disputak.

— *oraino EZ LAITEKE*
anitz MANIFESTA,
holakorik gehiago
EZ BALEDI GERTA.

eta egoki esaten zidan behin Jean Etxepare zenak, zoritxarrez gazterik hilik:

— *eskuara GAL BALEDI, zer GERTHA LAITE?*

zoritxarrez *gerta ditekean* zerbaitez ari bait zen; eta,

ageri denez, baldintzan eta ondorioan, potentzialak erabili zituen.

- *on lizateke orai ere halakoekin egoiteaz eta usatzeaz bertze kalterik ETHOR EZPALEDI ere... hura bera behar lizateke asko (Atsular.)*
- *baldin UTZ BAZENEZA harri handi bat eskue-tarik, norat othe lihoake goiti ala beheiti? (Atsular.)*
- *eta gaixto hura, zahar, itsu, maingu, hebain, eri hura HAR BALEZA ere Jainko miserikordio-sak, ez lizateke, ez, guztiarekin ere halakoa egiteko gabe (Atsular.)*
- *jaunak EZPELAZAKO
hiltzia OFREZI,
oraino behar luke
mila urtez bizi (Boryel.)*

Baldintza OBJETIBOETAN errazago da etsenplu egokirik aurkitzen:

- *ikusia besterik JAKINGO EZ GENDUKE, besteakandik IKASIKO EZ BAGENDUKE (Gregorio Arrue.)*
- *berezkoa BALU, berdiña eta bat izango litzake guztion hizketa (Arrue.)*
- *hanko amek BALUTIE SARTZEN haurrak holako, intres LIZATE har gintzan orok emaztiak hanko (Etxepare.)*
- *JAGIKO BALIRA lurpetik antxinako asabak, ez leukee sinistuko (Mogel.)*
- *ez nintzate ondo azija izango, nik bere ERAN-*

*TZUNGO EZPANEUNTSA zure egitada prestu-
bari* (Mogel.)

— *nekezale guztijak BALIRA zu baisen begiratu-
bak, urrezko bidiak ikusiko liraatez* (Mogel.)

4. 51. — '*Ahal baledi*' / '*ahal baleza*'.

Omaetxebarriaren ustez diferentzia bera dago 'ahal izan' aditzarekin. Alegia, 'ahal banu' eta 'ahal baneza' diferenteak dira, lehenengoa *'edun'etik bait dator (OBJETIBOTASUNA, kanpotik datorren egoera), eta bigarrena *'ezan'etik (SUBJETIBOTASUNA, geure eskue-
tan dugun zerbait denean). «No hay que confundir las flexiones de este supositivo del POTENCIAL eventual con las del presente perficiendo del IRREAL. Debe conservarse la diferencia entre 'Al banu, egingo nuke' (pero de hecho no lo puedo) y 'Onela al baneza ondu umoria' (es posible que en esta forma consiga tener mejor humor)» (Omaetxebarria, «Euskera», 50).

Gauza batetan nabaitzen da desberdintasuna oso garbiki: erderaz 'ojalá' daramaten esakuntzetan, euske-
raz 'ahal baledi' aurkituko dugu:

— *ESNA AL BANITZA... alerik pentsatu gabe pe-
katuan lo datzaten arima zorigaiztokoak*
(Arrue.)

— *AL BANITZA KONBERTI!*

— *KONPLITU AL BANEZA*
nere ordenian;
saiatuko naiz al dan
modu onenian (Lexo.)

- *lengo bandera mantxatu gabe*
AL BAGENEZA gora IYO (Lexo.)
- *aitatuko det sarri, ESNA AL BANITZA... arima*
zorigaiztokoak (Arrue.)
- *Jauna, argi zadazu*
entendimentua,
ATERA AL BAGENTZA
bear dan frutua (Imaz.)
- ADIERAZI AL BANITZAKE
zer diran pasadizuak (Imaz) ('adieraz al bani-
tzake' hobe litzake, jakina.)
- *konbeni zaigun ixtoriya bat*
KONTATU AL BAGENEZA (Zapirain) ('konta'
hobe.)
- *ai, ene seme: tori, gaxo orrek:*
AL BAZENEZA TXUPATU (Zapirain.)
- *bertso bi paratzeko*
egin det ametsa,
San Joseren bizitza
KANTA AL BANEZA (Xenpelar.)
- *Gipuzkoako euskal erriya*
AL BANEZAKE NOMBRATU (Xenpelar.)

Beste batzutan esperantza edo nahikunde kutsua
du:

- *gizonak Jaungoikoaz, eta geroko bizitzarako*
ipiñita dauzkan eskain sari eta kastiguaz, az-
tutzerara IRITXI AL BALITEZ (Arrue) ('iritx' ho-
be, esana duzun bezela.)
- AL BALEZAKEE, *bota eraziko liekee odola izer-*
ditan serbitzariei (Arrue.)

- *andre gaizto bat biraldu zion*
KONBERTITU AL BAZEZAN
atormentatu biarko zala
baldin mudatzen ez bazan (Udarregi.)
- *oi aldi oneri* AL BANEGI ENPARA,
barriz enendorke Aramaioko kontrara (Aben-
dañoren kanta.)

Askotan, halere, *potentzial huts gisara* erabiltzen da:

- *nork bere grandeza*
dubanak ar beza,
plazan ager beza,
baldin AL BADEZA (Fernando Amezketarra.)
- *IKASI AL BAGENZAKE...* *egingo genduke* (Gerriko.)
- *egiaz, Jaungoikoa ezin izango litzake Jaungoiko,* *ezpaltz neurrigabea; eta ezin izan liteke neurrigabea,* *gizonaren adimentu laburraren neurrian* SAR AL BALEDI; *edo berebat dana,* *gizonari oso* ADI AL BALITZAIIO. *Anega ez litzake izango anega,* *lakarian* SAR AL BALEDI (Arrue.)

4. 6. — *Beste ohar batzuk aditzari buruz.*

4. 61. — '*jaikiko banaiz*' / '*jasoko badut*'.

'Jaikiko naiz'etik, 'jaikiko banaiz' ateratzen da: baldintza OBJETIBOA beraz, eta etorkizunean:

- *bere gorputza gloriuz apainduta gerorako gizo-*

- nen artean GERATUKO BAZAN, nai edo eze-
koa zan guretzat, estaldurik geratzea (Arrue.)*
- *fedea nai edo ezekoa da gizon guzientzat, SAL-
BATUKO BADIRA (Arrue.)*
- *naiz gazteak, naiz zarrak, estaduari begiratu
gabe egin bear du, SALBATUKO BADA (Arrue.)*
- *IRUNTSIKO BADOT, edan biar dot (Mogel.)*
- *jagiten dira gaberdirunz... gero oera BIUR-
TUKO BADIRA bere (Mogel.)*
- *nik SINISTUKO BADEUTSUT, neuk enzun biar
deutsadaz (Mogel.)*
- *IRAUNGO BADA, biziak zerbait
biar izaten du (Iturzaeta.)*
- *dago konfesatzeko
obligaziyua,
KONSEGITUKO BADA
absoluziyua (Udarregi.)*
- *ATERAKO BANAIZ ni
batere arrazoiz,
oiera etzitea
komeni zait goiz (Imaz.)*

Esaera au Hegoaldean erabiltzen da batez ere.

4. 62. — '*dedinean*' / '*dezanean*'.

Subjuntiboaren ordea batzutan indikatiboko orainaldia erabili ohi da, *adierazkizuna aldatuz*:

— jaikitzen zeranean, begira zazu leihotik.

Gaizki esana da. Esaera jatorra hau da:

— jaiki *zaitenezanean*, begira zazu leihotik.

Hona hemen adibide batzuk:

- *Jaungoikoa egon dedilla pekatariak NAI DEZAN ARTE zai* (Arrue.)
- *JAN DAIGUNIAN erdiraño, emongo deutsut edaaten ardaua* (Mogel.)
- *bekhatutan HIL DADINA, bertan kondenatuia* (Etxepare.)
- *gure azken orena JIN DADINIAN* (Tartas.)
- *GERTA DEDIN ARTE bortxaz eragin bear dira onelako gauzak* (P. Iturriaga.)

4. 63. — 'Egizu' / 'egikezu'.

Desberdintasun hau ezaguna da, eta anitz lekutan azaldua. Baina batasunari buruz, beharbada euskera osatura ekartzea bidezko ditekela iruditzen zait. Mogel eta Añibarroren izkribuetan normala da.

Entzun dezagun Añibarroren beraren azalpena: «Azkenez esan bear deutsut eze, liburu onetan ikusiko dozula, batzutan esaten dala 'egizu, egidazu, degizula', eta beste batzuetan 'eikezu, eikedazu, deikezula', etc. Lenengoak esaten dira gauzea ordu berean egin bearra danean; bigarrena, barriz, geroagogarrenean egin bearko danean. Alantxen esan daroe, baita ondo baino obeto, gure bizkaitar baserritarrak» (Añibarro, 'Eskuliburua', 7.)

Beste azalpenik ez da behar.

Hona hemen adibide batzuk:

- *agur, bada, maisuba, gois artian; gau on bat IGARO EGIZU, ta DEI EGIKEDAZU ez ollarra-*

*ren goixeko soñuban, ta bai eguna zerbait ar-
gituta (Mogel.)*

— *ez naz ni neskia, neskatilla garbija baño; IKA-
SI EIKEZU urrengoan obeto berba egiten (Mo-
gel.)*

— *Ilean bein egingo direanak: 1/ ARTU EIKEZU
il guztirako santuren bat zeure bitarteko...
2/ Onetan ARTU EIKEZU egun bat, eta berean
ikusi zeure arimako atzera-aurreak (Añibarro.)*

— *EMON EIKEZU ordu laurdentxu bat gitxienez
egunian adimentuzko orazinoan (Añibarro.)*

* * *

4. 64. — 'Jaikiko da' / 'jaikiko zen'.

Sebero Altubereren 'Erderismos' liburuan ederki eta argiro azaltzen da 'jaikiko zen' eta 'jaikiko zitzakean' en arteko diferentzia.

'Jaikiko zen' 'jaikiko da' delakoaren simetrikoa da:

— *esan du etorriko dela / esan zuen etorriko zela.*

Kasu horretantxe, eta ez bestetan, erabili behar da:

— *(azaldu zien) ... nola gizona pekatutik aska-
tua IZANGO ZAN, eta zeruko miseriardiaren
iturriak IDIKIKO ZIRAN, nola JAIOKO ZAN
donzella garbi baten erraietatik (Arrue.)*

— *(agindu zuen) elizarekin beti EGONGO ZA-
LA (Arrue.)*

4. 65. — 'Nahi nukean' / 'nahi nuke' / 'nahiko nuke'.

'Nahi izan', 'behar izan', 'hobe izan', eta hitz batez, 'izan' laguntzailea atxikirik duten aditzak, era berezi batera jokatzeko dira.

Legea hau da:

(igaz) NAHI NUKEAN (=quería, hubiera queri
do, je voulais, j'aurais voulu)

(orain) NAHI NUKE (=querría, je voudrais)

(geurtz) NAHIKO NUKE (=querría, je voudrais)

Erderazko itzulpenetan ageri den bezela, erderaz pentsatuz gero, euskerazko formak nahasi egiten dira.

Esate baterako:

— *Jaungoikoa guzien mende ipiñi NAI LUTEKE*
(Arrue) (ez du idatzi, beraz 'nahiko luteke';
orain nahi bait dute hori)

— zuri eskeren emaiteko, lurrian kreatura den
beziñbeste mihi ükhen NAHI NIKEZÜ (Zuberoko
Güthüna.)

— (*orain*) *NAI GENDUKE jakin* (Arrue.)

— *aserratuko ez balitxakio, jakin GURA NEUKE*
nor dan (Mogel.)

— *NAHIAGO ZINDUKET illik ikusi... egingo du-*
zula jakin baño (Arrue.)

— *badakit zer egin BIAR LITZATIAN, egiten ez*
badot ere (Mogel.)

— (*orain*) *ezagutu BEAR LUKE zer arrera izan*
lezakean (Arrue.)

— *zer NAI ZENDUKE egitea?* (Urruzuno) (= oraintxe egitea)

- *orai oro NAHI NUKE liren Jeinkoagatik* (Etxepare.)
- *ixil ladin NAHI NUKE* (Etxepare.)
- *ama emazte luien ala ez NAHI NUKE galdetu* (Etxepare.)
- *parabisuian NAHI ENUKE emazterik ezpaliz* (Etxepare.)
- *maite nuiena NAHI ENUKE ehork hunki liazadan* (Etxepare.)

Aspaldiko pasadizuei buruz, 'nukean' saila dator:

- *hügü bahündüt NAHI NUKIAN bezala!* (Zuberoko Güthüna.)
- *soldadu danak bota zituen
lurrera derrepentean,
Jaungoikoaren semea zala
adiazi NAI ZUKEAN* (Imaz.)
- *presidenteak bere burua
NAI ZUKEAN garbitu* (Imaz.)
- *juezak Jesus eriotzatik
NAI ZUKEAN libratu* (Imaz.)
- *aurtxuak, parrez, bazirudiyen
NAI ZIYOKELA lagundu* (Zapirain, Jenobeba santuaren kondairan.)
- *'Esan zadazu, Jesus, bazera
Mesias prometitua';
baietz eralki eta formatu
NAI ZIOKIAN delitua* (Imaz.)
- *OBE ZUKEAN Ziriakok Praiskoren bertso ori
ondo ikasi balu* (Urruzuno.)

- *ospitaleko pobre gaixuak*
NAI ZITUZKIAN mantendu (Iturzaeta) (=aspaldian.)
- *au esan BEAR NUKIAN* (Udarregi.)
- *(dirurik ez zuen) zergatik eze diputau izateko diru asko atera BEARKO ZUKEAN, eta egia esateko,* (Urruzuno.)
- *eiztari ere bazan; edo izan NAI ZUKEAN beiñipein* (Urruzuno.)
- *berak NAI ZUKEAN txakurra eraman omen zion* (Urruzuno.)
- *herstu zenean, NAHI ZUKEIEN aphur bat luzatu, NAHI ZUKEIEN biharamun arterainoko denbora irabazi* (Atsular.)

5. - Zenbait euskal joskera

5. 1. — 'Nork bere' / 'nor bere'.

3. 2 puntuan askatzen saiatu naizen korapiloaren ondorio bat da hau. Alegia: 'nork bere etxea saldu zuen' edo 'nor bere etxera sartu zen'. Baina, esaera jator hauen ordeztan, 'norberak bere etxea saldu zuen' irakurtzen da; eta, hildo beretik, 'norbera bere etxera joan zen'.

Eman ditzagun adibide batzuk:

— *Jesus umillak au esan zien
atzera begiratuaz:*

*'Ez neri, negarrik egin zazute
ZEÑEK BERE pekatuaz'* (Imaz.)

— *NORK BERE errian* (Txirrita.)

— *konfesatzeko Jaungoikoari
eskatu bere grazia,
eta urrena esamiñatu
NORK BERE kontzientzia* (Imaz.)

— *NORK BERE soberbia
ondo umillatu,
desordenan gauzarik
ez deseatu* (Imaz.)

- *zu errotari eta
ni tabernaritzan,
NORK BERIA bear du,
'Juan Debalde' il zan (Pello Errota.)*
- *ZEÑI BERIA kendu
biar dan moduan,
oientzako zer esanik
eztago orduan (Xenpelar.)*
- *sententzia eman dezan jujeak NORI BERIA
(Etxepare.)*
- *ezta miresteko NOR BERE bekhatuagatik pe-
natzea (Atsular.)*

* * *

5. 2. — *Zenbatasuna eta nolatasuna.*

Gaztelera ez bait dira hauek berezten ('cuánto calor hemos pasado estos días' eta 'cuántos amigos he visitado'), euskeraz ere, oharkabean hitzez hitz itzuliz, gauza bera entzuten da: 'denbora asko pasa dugu zai', 'asko maite zaitut', eta abar.

'Asko' eta 'gutxi', ordea, zenbatasuna azaltzeko erabiltzen dira azkeneko mendeetan. Atsularrek ez du behin ere esaten 'denbora asko' edo 'denbora gutxi', 'denbora LUZEA' eta 'denbora LABURRA' baizik. Gauza bera 'maite izan' aditza: 'oso maite' esaten da, 'gogoz maite'. Pedro Maria Otañok, era beren, 'OSO tristetu' dio, eta 'OSO indartu'. Nolatasunari 'oso' 'dagokio, edo 'erruz', 'txit', 'biziki', eta abar.

- *OSO pozturik banidadeak, dio Iturzaeta bertso-
lariak.*

Gogora ditzagun beste batzuk:

- *badakite San Antonio maite dedala GOGOTIK* (Saiburu.)
- *OSO naiz bildurtu* (Imaz.)
- *beñ senar oi urrutiko paje'atea denboa LUZEKO jûn ementzan* (bildu du Barandiaranek.)
- *ikazkiñe OSO larrittu ementzan* (Barandiaran.)
- *OSO arrittu ementziran* (Barandiaran.)
- *morroiak OSO errukittu* (Barandiaran.)
- *erruki AUNDIE izete ementzion* (Barandiaran.)
- *amak OSO estimau eukan* (Barandiaran.)
- *eta geo SEKULAKO abeasu ementzan* (Barandiaran.)
- *gaur etxeakôn bidea lêngo atâzen zatân gauzea ematen badik, EUNDAÑO abeasutuko aut* (Barandiaran.)
- *OSO larrittu ementzan urdûntxe* (Barandiaran.)
- *denbora LUZIE pasaute* (Barandiaran.)
- *ezetz esan zion da OSO bildurtu zan* (Xenpelar.)
- *banuen astakume polit bat, OSO maite nuena* (Urruzuno.)
- *emen OSO asarretu eta sutzen da Alper-andi* (Urruzuno.)
- *OSO maite zaitut nik* (Urruzuno.)

- *zure jakinduriak OSO nau arritzen (Urruzuno.)*
- *gaztetan sarjento tropan izana, eta guk erre-giña BEZIN maite genduena (Urruzuno.)*
- *urtebete artan kasualidadez oilloak OSO ugaldu ziran errian (Urruzuno.)*
- *TXIT maite gaitu (Gerriko.)*
- *herstura hartan hain denbora LABURREAN prestatuko eta apainduko dela (Atsular.)*

5. 3. — 'Alkar'en deklinazioa.

Pasadizu farragarri bat kondatuko dut hasteko, neuri gertatua:

— Ongi zegok. Beraz, bihar ALKAR JANGO DIAGU (sic).

Nere adiskide hori antropofago ez delako, eta horrelako proposamendu gogor bat beste modu batera egingen ote den ustean, beste hau ulertu nion:

— Ongi zegok. Beraz, bihar ALKARREKIN jango diagu.

'Alkar' hitza, beste edozein hitz bezela deklinatzen da: alkarren, alkarri, alkarrenganako, alkarrekin, eta abar. Gaurko idazle batzuk, ordea, ez beti entzute txikitakoak, 'alkar' besterik ez dute erabiltzen: alkar jango dugu, alkar joango gera, eta alkar entzun diogu.

'Alkar'en perlesia berri hori sendatu egin behar da.

Hona hemen adibide jator batzuk:

— *adituko dute ALKAR (Arrue.)*

- *beti ALKARREKIN izan balira bezela* (Arrue.)
- *ALKAR ikusi eta aditu ez arren* (Arrue.)
- *nola ALKAR artu eta laguntzen duten* (Arrue.)
- *notiziyak emango*
dizkagu ALKARRI (Txirrita.)
- *konde-kondesak ibiltzen ziran*
ALKARREN aldamenian (Zapirain.)
- *beren arteko pasaizuak*
esan zizkaten ALKARRI (Zapirain.)
- *elizatikan ateratzian*
junta ALKARREN ondora (Xenpelar.)
- *nastuta gabiltzanak*
ALKARGANA bildu (Xenpelar.)
- *eraso zioten ALKARRI ama-alabak* (Urruzuno.)
- *anhitz gauzatan baitirudite ELKHAR* (Atsular.)
- *miserikordia eta justizia hurbil dagotza Jainkoari eta ELKHARRI* (Atsular.)
- *zeren denborak eta urak ELKHARREN iduri handi baitute* (Atsular.)

5. 4. — 'Loak hartu nau'.

Jatorrizko forma horren ordean, 'lo artu dut', 'loak hartu naiz' (Atsular bera), eta abar, ari dira gure artean zabaltzen eta sendotzen.

Ikus ditzagun etsenplu jator batzuk:

- *sarritan gertatu da, ama LOAK ARTU, eta jiraren batean oiean bertan aurra itotzea* (Arrue.)

- *Adan LO gogor BATEK artu* (Arrue.)
- *motill oi LÔK ARTU ementzôn* (Barandiaran.)
- *naigabe'atek emantzion errege orri* (Barandiaran) (plegu bereko esakuntza da.)
- *LUAK ARTU ebanian* (Barandiaran.)
- *bei zai zegola LOAK ARTU zuun* (Barandiaran.)
- *LUAK ARTU mentzun ta eerki lo in* (Barandiaran.)
- *bai ama ere bere aurtxua*
LO gozo BATEK ARTUTA (Zapirain.)

5. 5. — ...n NAHI DUT.

Euskalki guzietan eta gaur arte, 'nahi izan' aditz nagusiarekin zijoan subordinatua 'etor zedin', 'eros dezazun', eta abar, erara esaten zen. Erderaz, ordea, ez da diferentzia hori egiten: beti 'que' da lotura. Horretatik euskeraz ere piskanaka nahastuz joatea.

etorriko DELA esan du = ha dicho QUE vendrá,
il a dit QU'il viendra

etor ZAITEZEN nahi du = quiere QUE vengas, il
veus QUE vous veniez

Baina erderaz berezten ez delako, geuk ere erderaz bezela:

etor ZAITEZELA nahi du (edo, okerrago, etorri
zaitezela...)

Nik gauza bat gerta dedin NAHI izatea, ezta gauza hori gertatzea, BI gauza dira, oso desberdinak. Fenome-

nu bera gertatu da euskeraz beste aditz batzuetan: 'agindu', 'opa izan', eta abar. Horietan 'N' da erderazko 'que', eta ez 'la'.

Esate baterako:

— *guziz nai genduke adierazi degiguzuN* (Arrue.)

— *nai dute ikusi ditzateN* (Arrue.)

— *gura al dok ibili nadiN makilaka eta agaka?*
(Mogel.)

— *nai du ekarri dizaiodaN?* (Munibe.)

(*'adieraz', 'ikus', 'ibil' eta 'ekar' hobe lirake, noski*)

— *aitzitik atsegin hartzen du zeren hala penatzen den, eta nahi du pena dadiN, eta are handik ilkitzeko esperantzarik gabe pena dadiN*
(Atsular.)

— *nahi baduzu urrikal gakitzaN geure Jainkoari, entzun gaitzaN, lagun dakiguN, eta eduki dezazN gutzaz miserikordia* (Atsular.)

— *nahi baduzu geldi dadiN etsaia, geldi zaitezi; nahi baduzu ixil dadiN, ixil zaitezi. Nahi baduzu sua iraungi dadiN, egurrak edeki iatzozu* (Atsular.)

5. 6. — MUNDURA JAIIO.

Erderaz 'nacer EN el mundo' esaten da; baina euskeraz ez. Euskeraz 'munduRA jaio' esaten da; 'baserri-
ra ezkondu', 'etxera bildu' eta 'herrira batu' esan ohi den bezela.

- *Jesus ona da guregaitan*
mundu ONTARA jayua (Iturzaeta.)
- *ni ez naiz fortunoso*
MUNDURA jayua (Udarregi.)
- *MUNDURA Kristo jaio zitzaigun*
zenbat pena ikusteko (Imaz.)
- *dudarik gabe ill bear degu*
MUNDURA jaio guziak (Imaz.)
- *zeñen pobre kondesagandik*
MUNDURA jaio zerana! (Zapirain.)
- *Jesus MUNDURA jaio duk*
eta gu galdük gaittuk (Barandiarani oiartuar
batek esana.)

Hildo beretik Lapurdiko idazleak:

- *jaio baitu gizon bat MUNDURAT* (Haraneder.)

5. 7. — ...rako bidea.

Erderazko 'e l camino DEL cielo', guk hitzez-hitz itzultzean, 'zeruko bidea' esan ohi dugu. Baina euske-raz 'ZERURAKO bidea' esan da beti.

Gogora ditzagun esakuntza jator batzuk:

- *ZERURAKO bide bakarra* (Arrue.)
- *ZERURAKO bide garbia* (Arrue.)
- *zer ikhüsi düdan PAUERAÑO bidin* (Etxahun.)
- *IFERNURAKO biria dator* (Imaz.)
- *INFERNURAKO bire lasaiak*
saia gaitezen galtzera (Saiburu.)

- *gero ETXERA bidean* (Imaz.)
- *bestela ezin egin gentzake*
INFERNURAKO biderik (Imaz.)
- *ikusi ditugu ETXERAKO bidea artzen* (Txope-
rena, Igantzikoa.)
- *ETXERA bidiin lapur batzuk zeuden* (Baran-
diaran.)
- *bazekian Moisesek Sinaiko MENDIRAKO bi-
dea?* (Gerriko.)

5. 8. — ...z JOAN.

'Le basque est en train de se perdre' = 'el vas-
cuence está perdiéndose' honela esaten dute gaur ba-
tzuk: 'euskera galtzen doa'. Hori ez da euskera. Eus-
keraz bi modutara esan diteke:

- 1/ euskera galtzen AR! da
- 2/ euskera galduaZ doa

Bigarren hau gero eta gutxiago entzuten denez ge-
ro, adibide batzuk ekarriko ditut:

- *atsegin det gutxituaZ joateaz* (Arrue.)
- *Jesusen dotriña ona*
letuaZ goazen (Udarregi.)
- *zu ere zartuaZ zoaz* (Urruzuno.)
- *bazijoan agure gizajoa sarean sartuaZ* (Urru-
zuno.)
- *biok goaz zartuaZ, eta agur egiten dizut Jo-
safateko zelaira arte* (Urruzuno.)
- *oilloak urrituaZ zijoazela auzoetan* (Urruzuno.)

- *bera ere zaartuaZ zijoan* (Urruzuno.)
- *eta ala, egunetik egunera, geituaZ joango dira ontzako urreak* (Urruzuno.)
- *aituZ ta aituZ doa* (Mendiburu.)
- *zu baitzoaz, bekhatu eginaZ eta bekhatutan egonaZ, hala doa Jainkoa ere gure arimatik ihes eginaZ eta urrunduaZ* (Atsular.)
- *gero eta gero doha gaixtatuaZ, zailduaZ eta gogortuaZ* (Atsular.)
- *guztiak dohatzi behehituaZ, ahituaZ eta bere indarrean flakatusaZ* (Atsular.)
- *nola baitzohan dudatusaZ eta fidantzian galduaZ, hala zihoan itsasoan barrena ere sartuaZ eta hondatusaZ* (Atsular.)

5. 9. — 'IRITZI' aditza.

Aditz honetan huts haundi eta ugari ikusten den ezkerro, xehetasunez aztertzea on izan diteke.

5. 91. — 'niri deritzat'.

Har dezagun saila osoki:

niri deritzat
 hiri deritzak, deritzan
 hari deritza
 guri deritzagu
 zuri deritzazu
 zuei deritzazue
 haiei deritzate

- Alegia: 'NIRI deritzat' = yo me llamo, je m'appelle.
- *Iturzaeta deritza* (gizon horri) (Iturzaeta.)
 - *Kastillan erri BATI deritzaio Laño* (Asteasu-ko Itsua) ('deritzaio' aditza ez da zuzena, baina 'bati' dioelako ezarri dut.)
 - *Astiasu deritzan leku apartian* (Pello Errota.)
 - *Bargondiako etze-mordotxuen dau Iturriondobeti deritxon etzea* (Igorreko bati Barandiaranek entzuna.)
 - *adiskidia, etzauzadaz zeure izenez, ta baketu garian ezkeru, jakin gura neuke zelan deritxun* (Mogel.)
 - *alan derist Peru Landetako* (Mogel.)
 - *ONEI deritxee pelikraneua ta kraneua* (Mogel.)
 - *badakigu zenbat izan ziran, eta nola zeriaten Adanen HUMEAI?* (Gerriko.)
 - *nola derizte amabi patriarka AEI? Ruben, Simon...; eta ALABARI zeritzan Dina* (Gerriko.)
 - *nola zerizten arrezkeru erreinu bi ORIEI? Ro-boanen ERREINUARI Judako erreinua; eta JE-ROBOARENARI Israelgo erreinua* (Gerriko.)
 - *ONERI deritxo biotzeko berbaldia* (Añibarro.)
 - *'mana' zeritzan janhari on, ezti, gozo hartarik franko zutelarik* (Atsular.)
 - *TXULOARI zeldilla al deritza?* (P. Iturriaga.)
 - *ur ONI deritza lixiba* (P. Iturriaga.)

5. 92. — 'nik ongi deritzat horri'.

Alegia:

nik ongi deritzat horri	
hik	deritzak, n
harek	deritza
guk	deritzagu
zuk	deritzazu
zuek	deritzazue
haiek	deritzate

'ongi DERITZAT' eta 'ongi DERIZKIOT' gauza berbera dira; baina bigarrena ez da lehenengoa baino jatorragoa. (= me parece bien.)

— *FRUTARI añ eder iritzirik, jan zuen* (Arrue.)

— *edaten da beldur gabe pekatuko ur zikiñetatik, eta BERAI on iritzirik, ez dute gogora ere nai graziaren ur garbietara biurtzerik* (Arrue.)

— *parrokiara JOATEARI gutxi iritziz* (Arrue.)

— *azio txarra dana jendiak deritza* (Lexo) (= uste du.)

— *Jesus onaren PENARI iñork geiegi etzerizkion* (Imaz.)

— *aiekin dagola batek baderitza* (Imaz.)

— *gaitzik egin zuanik etzeritzan kasi* (Imaz.)

— *zer derizkion? ni ala gatza da bearrâgoko gauzea mundûn?* (Barand.)

— *semea eingo dôla deizkiot* (Barandiaran.)

- *zer deritzozu, Praisko, gure Matxalen BURUTAZIOAI?* (Barand.)
- *erantzun zion alabari, ondo zerizkiola aren ASMOARI* (Barand.)
- *zer iritzi diozu praillearen itzaldi edo SERMOIARI?* (Urruzuno.)
- *txakurrak etzeritzon ondo izen ONI* (Urruzuno.)
- *zer iritzi dio, Don Martin, atzoko KOÑAKARI?* (Urruzuno.)
- *ederki iritzi zion aren KONSEJUARI* (Gerriko.)
- *ondo iritsi zioben prueba ikusgarri ORRI* (Gerriko.)
- *ederki deritzat nik GUZIARI* (Mendiburu.)
- *zer deritxazue zuek altara-aurrean auspez belauniko zagozen aingeru santuak, gure astoke-ria eta lotsagaldu ONERI?* (Añibarro.)

5. 93. — *'oniritzi-gaitziritzi'.*

Aspaldiko mendeetan '(h)on iritzi' esaten zen 'maitatu' esateko; eta, alderantziz, 'gaitz iritzi' = gorroto izan, hugu izan.

Esaera hau arkaikotzat jo diteke, baina 'iritzi' aditzaren modua erabiltzeko modua argitzen du:

- *kortesia hon deritzat NIK ZURI hain segurki* (Etxepare.)
- *NIK ZURI hon baderitzut, gaitzi eztakizula* (Etxepare.)
- *hon deritzat hon EZTERIZTANARI* (Etxepare.)

- *hon derizku* (= maite gaitu) (Atsular.)
- *jakin dezagun ea zergatik darizten Jainkoak hain gaitz hirur bekathu suerte HAUI* (Atsular.)
- *baldin-eta on badaritzozue BATAK BERTZEARI* (Haraneder.)
- *NIRI on daritzatenak* (Haraneder.)
- *gaitz iritzi darotate* (Haraneder.)

Horretaz: *zer deritzazu ZUK HORRI?*

5. 94. — '*ederretsi*', eta antzekoak.

'-etsi' eta 'iritzi' modu berera erabiltzen diren ezke-ro, zenbait aldiz '-etsi' gogoan hartzea argigarri izan diteke:

- *ederretsi diozu edari BIZIARI* (J. Bautista Agirre.)
- *ederretsi dio alperkeriari* (J. Bautista Agirre.)